

Tien jaar Farmaceutisch Historische Dagen 1982-1991

onder redactie van
Henriette A. Bosman-Jelgersma

**KRING VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE
IN BENELUX**

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE

BULLETIN NO. 84

**Tien jaar Farmaceutisch
Historische Dagen
*1982-1991***

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Tien

Tien jaar Farmaceutisch Historische Dagen: 1982-1991 / onder red. van Henriette A. Bosman-Jelgersma – Rotterdam: Erasmus Publishing – Ill.

Met lit. opg.

ISBN 90-5235-029-9

NUGI 730/746

Trefw.: Farmaceutisch Historische Dagen ; geschiedenis ; 1982-1991.

© 1992 Erasmus Publishing, Rotterdam.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Tien jaar Farmaceutisch Historische Dagen *1982-1991*

onder redactie van
Henriette A. Bosman-Jelgersma

ROTTERDAM
ERASMUS PUBLISHING
1992

MET DANK VOOR DE FINANCIËLE STEUN VAN:

ANTIQUARIAAT THEO DE BOER, ZWOLLE

BROCACEF BV, MAARSSEN

ELI LILLY NEDERLAND, NIEUWEGEIN

INTERPHARM BV, 'S-HERTOGENBOSCH

JANSSEN PHARMACEUTICA BV, TILBURG

KATWIJK FARMA BV, KATWIJK

MERCK SHARP & DOHME, HAARLEM

OPG, UTRECHT

ROUSSEL BV, HOEVELAKEN

VSM GENEESMIDDELEN BV, ALKMAAR

WELLCOME NEDERLAND BV, WEESP.

Voorwoord

De eerste farmaceutisch-historische dag vond plaats op 24 april 1982. Reeds gedurende 17 jaar waren er medisch-historische dagen en sinds kortere tijd ook die van de tandheel- en de verpleegkunde. Een farmaceutisch-historische dag was een experiment; immers, zou hiervoor voldoende belangstelling zijn? Welnu, er waren 66 enthousiaste deelnemers.

Zo werd deze eerste bijeenkomst het begin van wat een jaarlijkse traditie zou worden. Het gelukte steeds een farmaceutisch bedrijf als 'gastheer' te laten fungeren. Mede hierdoor konden buitengewoon aantrekkelijke programma's tot stand komen, waarin de deelnemers naast een aantal voordrachten ook een lunch, en na afloop een gezellig samenzijn konden worden aangeboden. De belangstelling voor de volgende farmaceutisch-historische dagen nam steeds toe. Daar de geschiedenis der farmacie nauw verbonden is met die der geneeskunde werd jaarlijks een medicus-historicus gevraagd een voordracht te houden. Een ander interessant facet, de historische achtergrond van de geneesmiddelenindustrie, werd door vertegenwoordigers van verschillende 'gastheer-bedrijven' belicht.

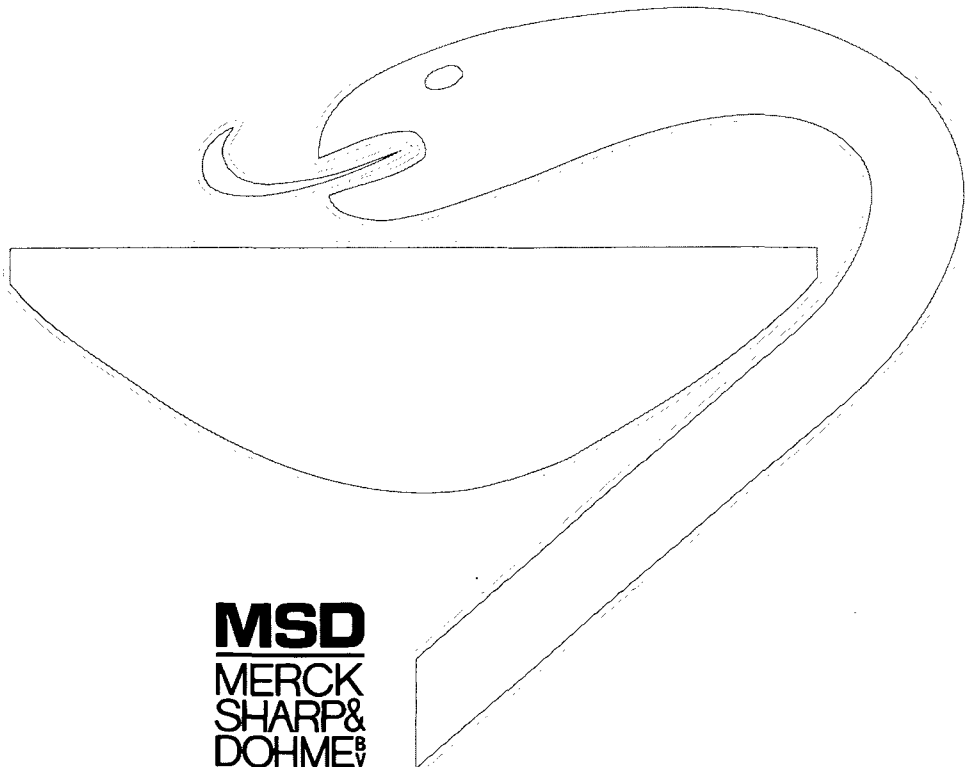
Zo is er in de loop van deze tien jaar een scala aan interessante informatie naar voren gebracht. De samenvattingen van de voordrachten vormen het voornaamste onderwerp van dit boekje, dat niet had kunnen verschijnen zonder de financiële steun van diverse 'gastheer-bedrijven', waarvoor wij deze zeer erkentelijk zijn.

*Henriette A. Bosman-Jelgersma
Maart 1992*

Eerste Farmaceutisch Historische Dag

Haarlem, 24 april 1982

Merck Sharp & Dohme ontving het gezelschap. Ondanks het feit dat de locatie van MSD in het Haarlemse industriegebied niet gemakkelijk bereikbaar bleek, was het aantal deelnemers (66) boven verwachting. De bijeenkomst werd geopend met een film over het bedrijf.

MSD
MERCK
SHARP &
DOHME^B

De geschiedenis van MSD vindt haar oorsprong zowel in Europa als in de Verenigde Staten. In 1891 emigreerde de Duitse apotheker George Merck naar Amerika. Zijn voorvaderen waren al vanaf de zeventiende eeuw apotheker en sedert het begin der negentiende eeuw tevens geneesmiddelenfabrikant. George Merck startte in de Nieuwe Wereld met de fabricage van chemicaliën die werden geleverd aan de farmaceutische industrie, waarin de apothekers A.P. Sharp en L. Dohme een grote reputatie hadden. In 1953 vond de fusie tussen Merck, Sharp en Dohme plaats. Thans is MSD een toonaangevend wereldconcern op farmacotherapeutisch gebied.

Resumés voordrachten eerste FHD.

D.A. Wittop Koning, Amsterdam

HOE VIND IK IETS OVER DE APOTHEKER?

Aan de hand van bewaard gebleven realia, archiefstukken en gedrukte bronnen, zal geprobeerd worden de weg te wijzen om iets te vinden over uw voorgangers in de apotheek of voorvaderen-apothekers.

Besproken zullen worden: leerbrieven en diploma's, penningen, vijzels, portretten, familie-wapens, etc.

Literatuur: D.A. Wittop Koning, Hoe vind ik iets over de apotheker?, In: *Onze voorouders en hun werk* (Amsterdam: Ned. Geneal. Ver., 1971) 262-270.

E.L. Ahlrichs, Utrecht

DE EERSTE JAREN VAN DE NEDERLANDSE MAATSCHAPPIJ TER BEVORDERING DER PHARMACIE (N.M.P.)

Na een inleiding over de gildentijd werd de toestand in de negentiende eeuw besproken, waarbij werd ingegaan op de opleiding in particuliere apotheken en de examinering door de Departementale (later: Provinciale) Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toezicht). Het was in wezen een voortzetting van het systeem van de gildentijd. Tegen de ongeoorloofde verkoop van geneesmiddelen door drogisten en winkeliers werd in de eerste decennia de strijd aangeboden.

De apothekers vielen onder de Geneeskundige Wetten van 1818. De pogingen tot herziening van die wetten waren onder meer aanleiding tot het oprichten van de N.M.P. in 1842. Er werd veel – ook opbouwende – kritiek geleverd op de nieuwe wetten die uiteindelijk in 1865 tot stand kwamen. Door de apothekers werd daarbij aangedrongen op toezicht op de samenstelling van de geheime geneesmiddelen. De ziekenbussen (de latere ziekenfondsen) werden vaak misbruikt om de leveranties tegen de minimale tarieven te kunnen laten geschieden. In 1850 werd al gepleit voor een academische opleiding, die na 1870 tot stand kwam. Op instigatie van de Departementen van de N.M.P. werden voorschriftenboeken uitgegeven, zoals Formularia en het 'Rotterdamsch Supplement'. Ook werd wetenschappelijk onderzoek bevorderd; hiertoe werd rond 1871 bij voorbeeld 100 kg kina gekocht. Ook toxicologisch onderzoek en onderzoek van levensmiddelen werden verricht. (De keuringsdienst voor waren werd pas begin 20e eeuw opgericht). De publikaties in tijdschriften ontwikkelden zich van voorschriften voor de samenstelling van geneesmiddelen naar onderzoek-voorschriften.

In 1883 werd de contributie der N.M.P. verhoogd van fl. 1,50 naar fl. 5,-; een afgevaardigde naar de algemene vergadering merkte op: 'een hoog bedrag, dat, wij hopen voor eens zal zijn.' In 1869 zei voorzitter F.J. Swartwout: 'De goed ontwikkelde pharmaceut ondervindt wel erkenning van publiek en geneesheer. Hij is voor beide de dagelijksche vraagbaak en raadgever in die gevallen waar zijne speciale kennis, zijne studie hen nuttig en nodig is.'

Er is niet nieuws onder de zon!

P.A.Th.M. Jaspers, Venlo

DE ONTDEKKER VAN HET LICHTGAS, APOTHEKER J.P. MINCKELERS (1748-1824)

J.P. Minckelers (1748-1824) heeft tijdens zijn professoraat te Leuven, naar aanleiding van de eerste ballonopstijgingen in 1783, proefnemingen gedaan om te komen tot een gemakkelijk te bereiden en goedkoop gas, dat lichter was dan lucht. Hij vond hierbij het door hem bereide steenkoolgas als meest geschikte.

Echter in deze lezing zal vooral aandacht besteed worden aan de relatie van J.P. Minckelers met de farmacie gedurende zijn verblijf te Maastricht.

Literatuur: P.A.Th.M. Jaspers, *J.P. Minckelers 1748-1824*. Maastricht, 1983.

H.A. Bosman-Jelgersma, Oegstgeest

HET POEDER VAN DE GRAVIN VAN KENT

Een verslag over het onderzoek naar de herkomst en de samenstelling van een geneesmiddel. De Gravin van Kent was Elisabeth Grey (1581-1651), de echtgenote van Henry Grey, Graaf van Kent. Zij was de schrijfster van een populair boek, dat in 1653 verscheen onder de titel *A choice manuell of rare and select secrets in Physick and Chyrurgery; collected and practised by the Right Honourable, the Countesse of Kent late deceased. As also most exquisite ways of preserving, conserving, candying etc.*

Er is nagegaan hoe dit voorschrift in de Nederlandse farmacopeeën werd opgenomen.

Literatuur: H.A. Bosman-Jelgersma, Gräfinnenpulver, In: *Neue Beiträge zur Arzneimittelgeschichte*. Band 51 der Veröff. d. Intern. Gesellschaft f. Geschichte der Pharmazie (Stuttgart, 1982) 165-172.

H.A.M. Snelders, Utrecht

SERTÜRNER: OPIUM EN 'NATURPHILOSOPHIE'

Hoewel in de periode 1804-1820 vooral Franse farmaceuten zich bezighielden met onderzoek naar de aard van de zich in opium bevindende morfine, speelde de Duitse apotheker F.A.W. Sertürner (1783-1841) op dit gebied een hoofdrol. Hij was de eerste die het morfine als een organische plantenbase identificeerde (1806).

In de voordracht wordt aangetoond dat deze ontdekking een gevolg was van het gebruik van de natuurfilosofische begrippen polariteit en analogie. Vooral na 1820 blijkt Sertürner een aanhanger van de 'Naturphilosophie' te zijn geweest, maar – als veel farmaceuten – compenseerde hij zijn theoretische speculaties door experimenteel onderzoek dank zij de praktische apothekersopleiding die hij had genoten.

Literatuur: H.A.M. Snelders, Opium en 'Naturphilosophie', *Pharm. Weekbl.* 117 (1982) 1123-1127.

M.J. van Lieburg, Amsterdam

DE ZIEKENHUISAPOTHEEK IN NEDERLAND IN DE 19e EEUW

De omwenteling die gedurende de negentiende eeuw in het ziekenhuiswezen heeft plaatsgevonden liet de farmaceutische verzorging binnen de intramurale gezondheidszorg niet ongemoeid. Was binnen de gasthuizen veelal een eenvoudige armen-apotheek ingericht, binnen de ziekenhuizen werd een apotheek een vitaal onderdeel van het medisch bedrijf. In deze voordracht zal deze ontwikkeling voor enkele grote ziekenhuizen in Nederland nader worden besproken en toegelicht.

Literatuur: M.J. van Lieburg, De ziekenhuisapotheek in Nederland in de 19e eeuw, in het bijzonder te Rotterdam, *Pharm. Weekbl.* 119 (1984) 197-207.

FARMACEUTISCH HISTORISCHE DAG

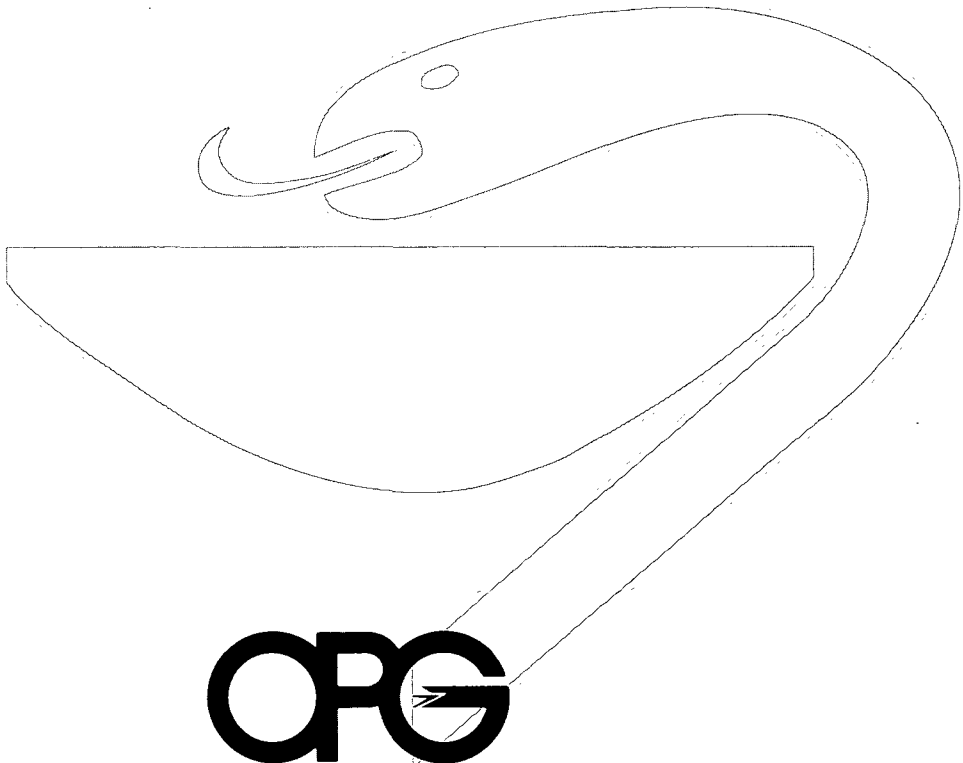

Tweede Farmaceutisch Historische Dag

Utrecht, 19 maart 1983

In het hoofdgebouw van de Onderlinge Pharmaceutische Groothandel, OPG, verzamelden zich ruim 90 deelnemers, onder wie een aantal farmacie-studenten uit Leiden, Utrecht en Groningen.

Iedere deelnemer ontving van de OPG een speciale map, waarin informatie over de geschiedenis van gewichten, de injectiespuit, een simpliciakast, het aderlaten en levenselixers.

Het initiatief tot oprichting van de 'Coöperatieve Apothekers Vereeniging De Onderlinge Pharmaceutische Groothandel' was afkomstig van een aantal Nederlandse apothekers, die zich teweer wilden stellen tegen bevoorrading van apotheken door onbevoegden en tegen de handel in inferieure grondstoffen. Op 9 februari 1899 was de oprichting een feit. De thans geheten 'Coöperatieve Apothekers Vereniging OPG' is een complete service-organisatie voor de apothekers, waarbij het doel dat de oprichters in 1899 voor ogen stond, onverkort gehandhaafd is gebleven.

Resumés voordrachten tweede FHD.

J.H. Ligterink, AMSTERDAM

FARMACEUTISCHE SAMARITAAN OF MATADOR?

Apotheker W.N. Claassen lijkt een raadsel. Geboren te Amsterdam in 1841 wordt hij op 5 december 1861 te Zwolle zowel bevorderd tot drogist als tot apotheker. Dit is op zichzelf nog niet zo verwonderlijk als zijn loopbaan. Over zijn eerste twee praktijkjaren is niets bekend. Dan volgt hij apotheker Kroon in 1864 op tot 1867, vertrekt naar Utrecht en volgt daar drogist Rodelsturz op. Bij zijn vertrek in 1878 wordt de drogisterij gesloten. Hij gaat naar Oosterbeek als apotheker. Zijn vestiging in 1878 wordt opgeheven in 1880. Hij vertrekt naar Arnhem, als opvolger van apotheker Baart. De apotheek wordt gesloten in 1893 en Claassen vertrekt naar Appingedam als opvolger van H.A. Verkade & Zn., apothekers. De apotheek wordt in 1904 gesloten en apotheker-drogist Claassen trekt zich terug uit de praktijk.

Wat bewoog hem tot deze loopbaan? Welke achtergronden waren te vinden? Was hij de samaritaan die insprong telkens wanneer een praktijk te gronde dreigde te gaan door gebrek aan een opvolger, of was hij de matador die werd geëngageerd om een toch niet meer levensvatbare praktijk naar haar einde te begeleiden en ten slotte over te gaan tot euthanasie? Zijn filosofie: een apotheker die aardig is, maakt van een stuivertje, wat een gulden waardig is. Was dit zijn richtsnoer? Op deze problematiek en zijn ambitie tot het samenstellen van een farmacotherapeutisch vademecum wordt nader ingegaan.

Literatuur: J.H. Ligterink, W.N. Claassen, apotheker & drogist, samaritaan of matador, In: *Kring v.d. Gesch. Pharm. in Benelux*, Bull. nr 65 (1983) 34-39.

F.J. Venema, Groningen

TWEE EEUWEN FARMACEUTISCH OVERLEVEN

In het begin van de achttiende eeuw werden door het stadsbestuur in Groningen regels gesteld voor het maximum aantal apotheken. Het deed dit naar aanleiding van een klacht van een der artsen: apothekers waren door gebrek aan omzet en inkomsten gedwongen hun grondstoffen of preparaten te lang in voorraad te houden, waardoor ze aan geneeskraft zouden hebben ingeboet. Deze arts kreeg als laatste vergunning om 'apotheek aan huis te houden' zolang het aantal apotheken door uitsterving niet geslonken was tot acht. Het aantal van acht apotheken is in 1782 bereikt en van deze acht apotheken heeft er één de strijd tot op de huidige dag weten vol te houden.

De lezing gaat in op de oorzaken waardoor zeven apotheken het loodje hebben gelegd en draagt de omstandigheden aan die ertoe hebben bijgedragen dat dit met de achtste niet is gebeurd.

Terwijl in de negentiende eeuw alweer links en rechts nieuwe apotheken werden geopend, waardoor - nolens volens - het stadsbestuur weer een uitbreiding van het aantal apotheken zag ontstaan, sloot de eerste apotheek in 1845 wegens armoedige omstandigheden in een straat waar meerdere apotheken waren gevestigd en waar de spoeling dus dun was: De Poelestraat. In 1854, 1878 en 1893 werden drie apotheken gesloten die te kampen hadden

gehad met de aanwezigheid van een collega schuin tegenover. In het laatste geval was ook de eigenaar overleden. In 1920 werd in de Guldenstraat nummer vijf gesloten; binnen de loopafstand van 50 m waren er nog drie andere gevestigd. Het jaar erop ging in de Herestraat nummer zes failliet; de eigenaar verdween beschaamd naar Indië. De laatste raakte in 1936 zijn achterland kwijt doordat een nieuwe wijk met een nieuwe apotheek ontstond die zijn klandizie overnam.

De enig overlevende apotheek is een binnenstadsapotheek die - wat zijn verzorgingsgebied betreft - door de eeuwen heen vrij klein is geweest. Daardoor was dit bedrijf gedwongen alle zeilen bij te zetten en voortdurend te zoeken naar aanvullende inkomsten. Een belangrijke factor is het bezoek geweest dat apotheker Willmar Schwabe eind vorige eeuw bracht aan de toenmalige apotheker, hetgeen resulteerde in een bloeiende afdeling homeopathie.

In de jaren 70 van deze eeuw, toen de homeopathie niet langer het alleenrecht van deze apotheek was, werd nog de farmaceutische verzorging van een klein Drents dorp ter hand genomen, en tevens werd door het accent te leggen op klantvriendelijkheid en voorlichting, gewerkt aan een steviger positie in de stad Groningen zelf.

Literatuur: B. Tuin en F. Venema, *Groningen op recept. Twee eeuwen Farmacie, 1782-1982*. Groningen, 1982.

A.J.F. Gogelein, Leiden

OVERDENKINGEN BIJ HET PORTRET VAN LINNAEUS IN LAPLANDS KOSTUUM

Carolus Linnaeus (1707-1778) heeft na voltooiing van zijn medische studie te Uppsala een onderzoekingsreis gemaakt door Lapland van mei tot oktober 1732. De resultaten van zijn geografische, botanische, geologische en medisch-etnologische waarnemingen hebben minder de wetenschap verrijkt met tastbare resultaten (behalve dan de *Flora Lapponica* van 1737), dan wel dat ze Linnaeus als geleerde en denker hebben verrijkt. Linnaeus heeft het culminatiepunt van zijn wetenschappelijke ontwikkelingen beleefd tijdens zijn verblijf in Holland van 1735-1738, uit welke tijd het 'Laplands' portret stamt, dat nu hangt in het Museum Boerhaave te Leiden.

D.A. Wittop Koning, Amsterdam

D.A. Wittop Koning gaf de deelnemers enige praktische richtlijnen voor het verzamelen van farmaceutica, zoals apothekerspotten, vjzels, gewichten, boeken en prenten, waarbij speciale aandacht werd besteed aan 'vals' of 'echt'.

H. Beukers, Leiden

THERAPIE BIJ F. DELE BOË, SYLVIUS

Franciscus de le Boë, Sylvius (1614-1672) droeg, na zijn benoeming tot hoogleraar in de geneeskunde aan de Leidse universiteit in 1658, veel bij tot het verbreiden van de iatrochemische richting in de geneeskunde. Volgens deze opvatting konden verschillende aspecten van het levende organisme chemisch verklaard worden. Bij Sylvius speelden vooral de chemische eigenschappen van lichaamsvochten, in het bijzonder van kliervochten, een belangrijke rol. Bij gezondheid was er een juiste menging van zure en alkalische grondstoffen van de sappen, en een daardoor gematigd verlopende reactie tussen die twee, de effervescentie.

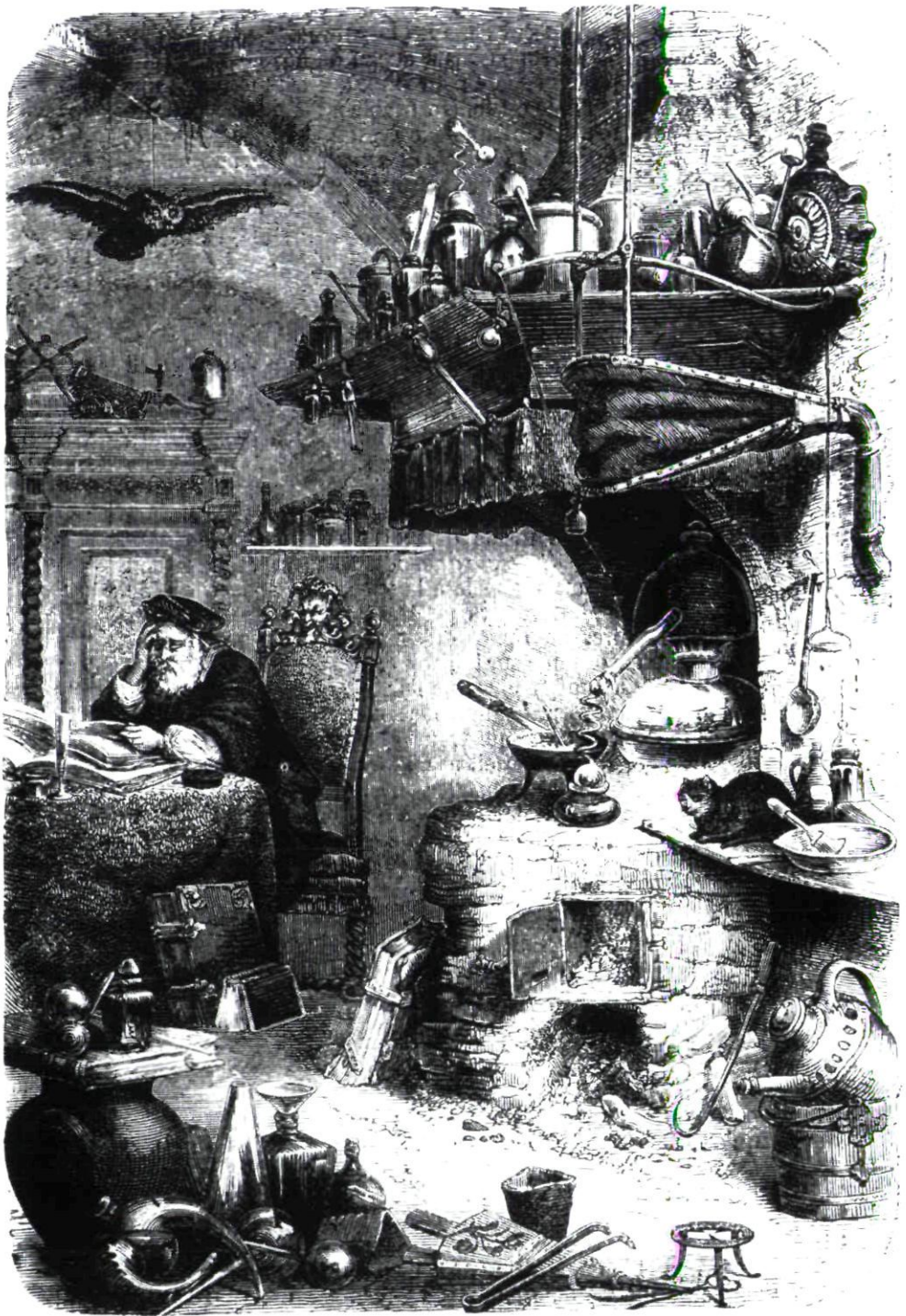
Ziekte werd veroorzaakt door een overmaat scherp zuur (*acrimonia acida*) of een overmaat scherpe alkali (*acrimonia lixiviosa*). De therapie was dan ook gericht op herstel van de eucrasie, bij voorkeur met chemische middelen. Volgens het principe 'contraria contrariis curanter' werden bijvoorbeeld vluchtige zouten gebruikt tegen overmaat zuur en kwikpreparaten tegen overmaat alkali. Sylvius was een voorstander van chemotherapeutica, dat wil zeggen natuurlijk voorkomende stoffen die van onwerkzame of ongewenste bestanddelen bevrijd waren. Hierdoor kon hij onder andere met een lagere dosis volstaan. Een aantal aspecten van Sylvius' therapeutische opvattingen zal in de voordracht nader uitgewerkt worden.

Literatuur: H. Beukers, Het laboratorium van Sylvius, *T. Gesch. Geneesk. Natuurw. Wisk. en Techn.* 3 (1980) 28-37.

H.A. Bosman-Jelgersma, Oegstgeest

GENEZENDE STENEN. VERBEELDING OF WERKELIJKHEID?

Genezende stenen waren niet uitsluitend afkomstig uit het mineralenrijk. Dierlijke concreten zoals bezoarstenen, kreeftenstenen en het plantaardige barnsteen rekende men vroeger ook tot dit soort geneesmiddelen. Maar de stenen waarover hier wordt gesproken zijn van minerale oorsprong, variërend van gewone keistenen tot de meest kostbare edelstenen. Het uiterlijk en de herkomst van gesteenten waren van groot belang voor de geneeskrachtige werking. In de zeventiende eeuw komen veel edele gesteenten als grondstoffen in de stedelijke voorschriftenboeken voor. De apothekers moesten bepaalde richtlijnen volgen om dit soort simplicia tot een voldoende graad van fijnheid te brengen. Om bedrog te voorkomen werd er controle uitgeoefend op het bereiden van preparaten waarin deze kostbaarheden werden verwerkt. In de loop van de achttiende eeuw komt er meer kritiek op de toepassing, omdat de ervaring leerde dat veel van deze medicamenten hoegenaamd geen geneeskrachtige werking hadden. Was dit juist of hadden ze toch een bepaald genezend resultaat? Van Helmont in de zeventiende en Boerhaave in de achttiende eeuw hadden hierover een bepaalde opvatting in verband met de 'Steen van Butler'.

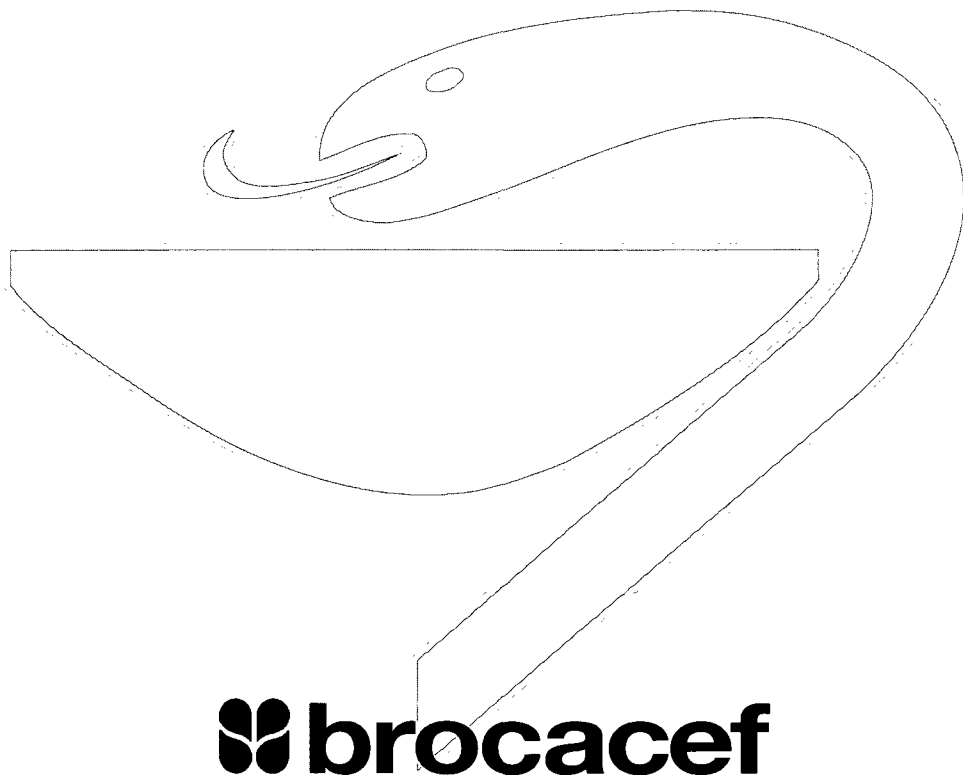

Derde Farmaceutisch Historische Dag

Utrecht, 31 maart 1984

Gastheer 'Brocacef' ontving meer dan 130 belangstellenden in het Utrechtse 'Hoog-Brabant'.

De met veel zorg uitgevoerde 'Historische map' was voor iedere deelnemer een blijvende herinnering aan een zeer geslaagde dag.

De geschiedenis van Brocacef gaat terug tot het jaar 1800, waarin Willem Brocades, gevestigd apotheker te Meppel, in het groot geneesmiddelen ging bereiden en ook als groothandelaar optrad. Na zijn overlijden in 1849 nam apotheker Eisso Post Stheeman als provisor de leiding van de apotheek op zich, ten behoeve van de weduwe Brocades. In 1854 kon Stheeman het bedrijf overnemen, op voorwaarde dat de naam Brocades daaraan verbonden zou blijven.

De N.V. Koninklijke Pharmaceutische Fabrieken v/h Brocades-Stheeman & Pharmacie ontstond in 1927 uit het samengaan van niet minder dan 17 farmaceutische groothandel-bedrijven.

Uit de 'Amsterdamsche Chininefabriek', die in 1882 was opgericht voor kinine-bereiding, ontwikkelde zich vanaf 1917, naast de fabriek, ook een farmaceutische groothandel. Deze fuseerde met Brocades tot Brocades-ACF Groothandel NV. Sedert 1972 voert deze combinatie de naam Brocacef.

brocacef

Uw partner
in de gezondheidszorg

Resumés voordrachten derde FHD

J.H. Ligterink, Amsterdam

APOTHEKER BÜRGER EN DE JAPANSE KOPERMIJNEN

Phil. Dr. H. Bürger uit Hameln (Duitsland) wordt per 1 juli 1825 militair apotheker Derde Klasse en vertrekt in die hoedanigheid naar Deshima in Japan. In dienst van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) maakt hij op de periodieke tocht naar het Hof een geologisch survey inzake de koperertswinning in Japan. Later doet hij onderzoek naar de geologische gesteldheid van Sumatra's westkust.

Nader wordt ingegaan op de omstandigheden welke voor hem op Deshima golden, de koperwinning zelf en de risico's van het onderzoek op Sumatra.

C.W.D. van Gruting, Vogelenzang

DE PAPAVERPLANT DOOR DE EEUWEN HEEN

Reeds in 2700 jaar vóór Christus werd in Babylon opium als geneesmiddel toegepast. In alle culturen die hierna volgen wordt opium gebruikt als genees- en genotmiddel. Nu, ruim 4500 jaar later, is in deze situatie nog steeds weinig verandering gekomen. De opiaten zijn nog de belangrijkste pijnstillers en het gebruik van heroïne als genotmiddel neemt jaarlijks nog in omvang toe.

Miljoenen mensen zijn voor wat betreft hun inkomen afhankelijk van de verbouw, de verwerking en de verkoop van dit produkt.

A.J.H. Rozemond, Rijswijk

ANTONI VAN LEEUWENHOEK EN DE GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST DELFT

Spreker heeft in zijn causerie geprobeerd aan te geven hoe men te werk moet gaan als men bepaalde feiten uit het verleden boven water wil krijgen, met andere woorden, hoe pak je een onderzoek in archieven aan.

Als kapstok heeft hij Antoni van Leeuwenhoek gebruikt, enerzijds omdat in 1982 aandacht besteed moest worden aan deze Delftse geleerde in verband met zijn 350ste geboortedag, anderzijds omdat al veel over Van Leeuwenhoek bekend was en derhalve heel wat 'illustratie-materiaal' voorhanden was. Toch heeft de voorbereiding voor deze lezing zelfs de spreker, die gemeente-archivaris van Delft is, nog nieuwe gegevens opgeleverd.

De gehele tekst is verschenen in de serie-uitgave van het Genootschap Delfia Batavorum, nr. 8, getiteld: H.L. Houtzager en L.C. Palm (eds.), *Van Leeuwenhoek herdacht ...* Bundeling van de voordrachten gehouden op het symposium, georganiseerd ter gelegenheid van de herdenking van de 350ste geboortedag van Antoni van Leeuwenhoek (Amsterdam: Editions Rodopi, 1982) 37-56.

P.A.G.N. de Smet, 's-Gravenhage

RITUELE PSYCHO-ACTIEVE PLANTEN VAN HET WESTELIJK HALFROND

Vele volkeren hebben ontdekt dat bepaalde planten, wanneer ze worden ingenomen, een werking op de menselijke geest hebben. Overal waar een religieuze betekenis aan zulke effecten is toegekend, spelen psycho-actieve planten een belangrijke rol in de inheemse samenleving. Dit is vooral zo bij de oorspronkelijke bewoners van het Amerikaanse continent. Reeds lang voor de komst van de Spanjaarden gebruikten de Indianen psycho-actieve planten tijdens de rituelen om het contact met bovennatuurlijke werelden te vergemakkelijken. In sommige streken van het Westelijk Halfrond komt dit nog steeds voor. Deze gebruiken kunnen worden bestudeerd vanuit de etnologie, de botanie, de chemie en de farmacologie. Natuurlijk kan alleen de etnoloog goed aangeven welke betekenis de rituele plant voor de gebruiker heeft. De betekenis van de katholieke mis voor de priester en de kerkgangers wordt ook niet duidelijk, wanneer men vertelt dat miswijn wordt bereid uit *Vitis vinifera*, dat het werkzame bestanddeel alcohol is en dat deze stof een roes veroorzaakt.

Er is echter een essentieel onderscheid tussen de katholieke priester en de deelnemer aan een Indiaans ritueel. De eerste heeft er geen enkele behoefte aan tijdens de mis in een roes te komen, maar de tweede is er wel degelijk op uit om door het gebruik van planten een intoxicatie te krijgen die het betreden van een andere wereld vereenvoudigt. Dit is ooit als volgt welsprekend verwoord: 'de witte man gaat zijn kerk in en spreekt *tot* Jezus; de rode man gaat zijn tipi in en spreekt *met* Jezus'. Door dit verschil is het niet alleen geoorloofd, maar zelfs noodzakelijk om na te gaan, of ritueel gebruikte planten inderdaad de psycho-actieve effecten hebben die de inheemse gebruiker eraan toeschrijft.

In de lezing zal hierop nader worden ingegaan. Speciale aandacht zal worden besteed aan planten die niet oraal worden ingenomen, maar op een andere wijze. Het bekendste voorbeeld is natuurlijk het roken van de vredespijp bij Noord Amerikaanse Indianen. Veel minder bekend, maar minstens zo boeiend, is de rituele toepassing van psycho-actieve snuiven en lavementen in Midden- en Zuid-Amerika.

Literatuur: P.A.G.M. de Smet, *Ritual enemas and snuffs in the Americas*. Dordrecht, 1985 (Dissertatie Utrecht) en P.A.G.M. de Smet, *Snuiven en lavementen in Indiaanse Rituelen*. Utrecht: O.P.G., 1985.

E.V.A. Dekker, Vlaardingen

E.V.A. Dekker toonde de aanwezigen met behulp van dia's diverse utensiliën die ongeveer 50 jaar geleden in de apotheek werden gebruikt, zoals vormen en persen voor het maken van zetpillen en apparatuur voor analytisch-chemisch onderzoek.

G.T. Haneveld, Baarn

HET SCYTISCHE LAM

In het verleden is het aantal bloedstelpende middelen bijzonder groot en gevarieerd geweest. In de jaren dertig van de vorige eeuw werd daar door de Amsterdamse arts J.A. Kool (1794-1880) nog een voor Europa nieuw middel aan toegevoegd: Penghawar djambi. Dit uit Indonesië afkomstige gewas stond reeds lang bekend onder de mysterieuze namen 'Agnus Scythicus' of 'Planta animal'. Over de aard ervan - dierlijk of plantaardig - zijn de meningen eeuwenlang verdeeld geweest.

De voortreffelijke hemostyptische eigenschappen - die ook met moderne middelen kunnen worden aangetoond - werden vooral in de keel-, neus- en oorheelkunde geapprecieerd. Om verschillende redenen, maar met name door een onvoldoende aanvoer, wordt Penghawar djambi in het Westen thans niet meer toegepast. In de volksgeneeskunde in het verre Oosten wordt zij nog steeds hooggeprezen bij diverse kwalen.

Literatuur: G.T. Haneveld, Het scytische lam, In: *Kring v.d. Gesch. Pharm. in Benelux*, Bull. nr. 67 (1985) 40-54.

M A S T E R M I N D S

Dr. Gertrude Elion - Kreeg samen met Dr. George Hitchings in 1968 de Nobelprijs voor de Geneeskunde. Toonde verschillen aan in het metabolisme van normale menselijke cellen, tumorcellen, protozoa, bacteriën en virussen. Haar werk leidde tot de ontwikkeling van Imuran®, waarmee in feite de eerste orgaantransplantatie mogelijk werd gemaakt en Zovira®, het eerste herpes-selectieve virusstaticum.

Wellcome Pharmaceuticals B.V.
Kabatweg 51, 3542 CE Utrecht
Telefoon 030 - 477511

Sir Henry Dale - Kreeg in 1936 de Nobelprijs voor de Geneeskunde voor zijn onderzoek dat leidde tot de identificatie van acetylcholine. Later bleek deze research van belang voor de ontwikkeling van spierrelaxantia, zoals Tracrium®. Daarnaast werkte Dale aan antihistaminica, een terrein, waarop Wellcome nog steeds actief is.

Dr. George Hitchings - Ontving samen met Dr. Gertrude Elion in 1968 de Nobelprijs voor de Geneeskunde. Onder zijn leiding werden o.m. geneesmiddelen ontwikkeld voor transplantatie, malaria, infectieziekten en jicht (Zyloric®). Zijn baanbrekend werk leidde tot de ontdekking van Retrovir® (zidovudine, AZT), het eerste middel dat AIDS remt.

Sir James Black - Ontving in 1968 de Nobelprijs voor de Geneeskunde wegens baanbrekend werk op het gebied van het farmaco-therapeutisch potentieel door receptorblokkade. Sir James gaf gedurende enige jaren leiding aan de afdeling 'therapeutisch onderzoek' van Wellcome's research.

Sir John Vane - Ontving in 1982 de Nobelprijs voor de Geneeskunde voor fundamenteel onderzoek van prostaglandines en de ontdekking van epoprostenol (Flolar®). Deze ontdekking speelde een inspirerende rol bij o.a. de ontwikkeling rond fibrinolytica en leukotrienen, die bij de toekomstige behandeling van asthmapatiënten van belang kunnen zijn.

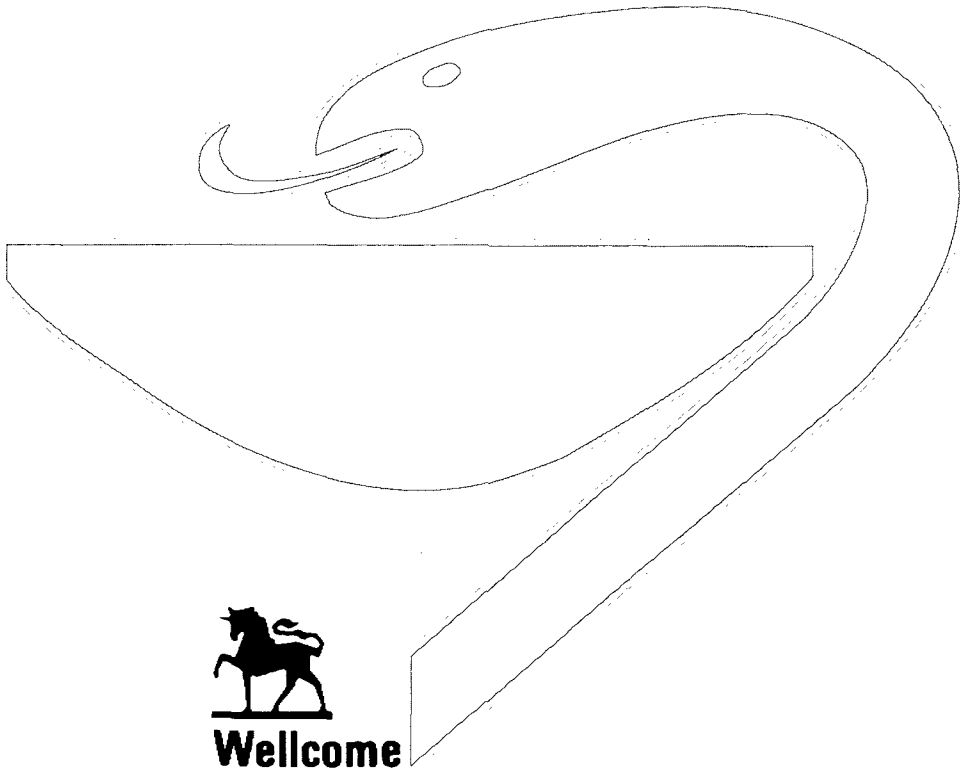
W E L L C O M E

de juiste instelling voor Nobelprijswinnaars

Vierde Farmaceutisch Historische Dag

Utrecht, 23 maart 1985

Het programma van deze dag, die plaatsvond in 'Hoog-Brabant', stond voor een belangrijk deel in het teken van de gastheer, Wellcome. Tijdens deze bijeenkomst, die werd bezocht door ruim 100 deelnemers, was een deskundig panel aanwezig, dat farmaceutische voorwerpen, die door verschillende aanwezigen waren meegebracht, beoordeelde. Dit was aanleiding tot een vruchtbare discussie.

Wellcome

Het symbool van Wellcome, de eenhoorn, werd in een voordracht belicht. De voordracht over '200 jaar digitalis' sloot geheel aan bij het feit, dat in 1930 Dr. Sydney Smith in het laboratorium van Wellcome het 'digoxine' isoleerde. William Schupbach uit Londen, de curator van het 'Wellcome Institute for the History of Medicine' sprak over de verzameling van de 'Wellcome Institute Library'. Het museum en de bibliotheek van dit instituut werden in 1933 door de Amerikaanse apotheker Henry Wellcome gesticht.

In 1880 reisde Wellcome op verzoek van zijn studiegenoot Silas Burroughs naar Engeland om deelgenoot te worden in een firma die Amerikaanse geneesmiddelen importeerde. Deze medicamenten werden in gecompriëerde vorm in de handel gebracht. Dit was in Engeland onbekend. In 1884 liet Wellcome het woord 'tabloid' registreren voor de tabletvorm waarin de geneesmiddelen van de firma Burroughs-Wellcome & Co werden afgeleverd. Het werd een handelsmerk voor de produkten van de firma, een begrip voor zuiverheid en precisie.

Wellcome was ook een enthousiast wereldreiziger. Speciaal voor ontdekkingsreizen ontwierp hij compacte verband- en medicijnkistjes, waarin de 'tabloid' goed van pas kwam. Van zijn reizen bracht Wellcome veel voorwerpen en documenten op het gebied van de geneeskunde mee. Dit alles is ondergebracht in het 'Wellcome Historical Medical Museum'.

Resumés voordrachten vierde FHD

H.L. Houtzager, Delft

DE WEENSE KRUIDENTUIN TEN TIJDE VAN GERARD VAN SWIETEN

De Weense universiteit en met name de medische faculteit, heeft in de achttiende eeuw onder leiding van de Nederlander Gerard van Swieten een belangrijke hervorming ondergaan. Om dit grootse werk te volbrengen werden verschillende binnen- en buitenlandse geleerden naar Wenen uitgenodigd om wetenschappelijke posten te bekleden. Onder dezen treffen we verschillende Nederlanders aan, zoals Jan Ingen-Housz, Antonius de Haen en Nicolaas Josef Jacquin. Onder toezicht van deze laatste werden de tuinen van Schönbrunn en de Weense botanische universiteitstuin uitgebreid en op een voor die tijd moderne wijze aangelegd en van plantenkassen voorzien. Een overzicht van zijn leven en werk wordt gegeven. De vriendschappelijke betrekkingen die hij en zijn familie onderhielden met de componist Mozart, zijn tevens het onderwerp van deze voordracht.

Literatuur: H.L. Houtzager, Mozart en de familie Jacquin, *Mens en melodie* (1986) 487-490.

A.I. Bierman, Rotterdam

TWEEHONDERD JAAR DIGITALIS (1785-1985)

Na tweehonderd jaar zijn digitalis-preparaten nog steeds gewaardeerde geneesmiddelen in de therapie van hartziekten. Er zijn niet veel geneeskruiden zó uitgebreid onderzocht door artsen, apothekers, chemici en botanici. Sinds de ontdekking van de Engelse arts William Withering in 1785, werd *Digitalis purpurea* met wisselend succes toegepast. Pas na bijna honderd jaar slaagde men erin werkzame bestanddelen uit de plant te isoleren. In onze eeuw is *Digitalis lanata* de belangrijkste leverancier geworden van hartglycosiden.

Literatuur: A.I. Bierman, Tweehonderd jaar Digitalis, *Pharm. Weekbl.* 120 (1985) 990-994.

E.L. Ahlrichs, Nieuwegein

DE EENHOORN

De Eenhoorn, het fabeldier dat nooit heeft bestaan, is eeuwenlang een middel geweest tegen alle mogelijke ziekten. Het wondermiddel dankte zijn roem aan het grote aantal mythen en legenden dat erover in omloop was.

Niet alleen in de farmacie is de Eenhoorn te vinden, maar ook in de heraldiek, de handel en de religieuze en wereldlijke kunst. Tot in de vijftiende eeuw werden er grote sommen geld voor betaald.

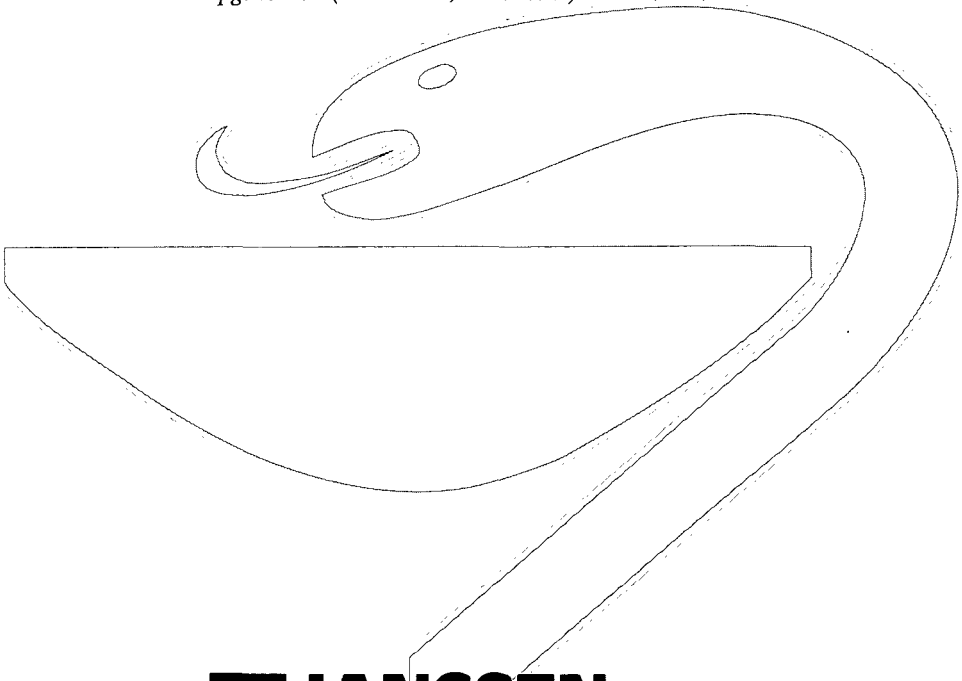
A E N H A N G H S E L
Des Eersten Deels van de
SCHAT DER ONGESONTHEYT,
Welck is een
I N L E Y D I N G E
Tot de
H O L L A N T S C H E
G E N E E S - M I D D E L E N ,
Ofte
K O R T B E R I C H T ,
Dat elck LANDT genoegh heeft , tot onderhoudt van het
Leven , ende de Gesontheit der Inwoonders.

Vijfde Farmaceutisch Historische Dag

Beerse (België), 15 maart 1986

Hoewel deze bijeenkomst in België plaatsvond, was de opkomst van ruim 100 deelnemers zeer bevredigend. Ook enige Belgische collega's konden worden verwelkomd. Het Auditorium van onze gastheer 'Janssen Pharmaceutica' leende zich bijzonder goed voor deze dag.

Ter herinnering aan dit eerste lustrum ontvingen de deelnemers een facsimile-uitgave van de 'Inleydinge tot de Hollantsche Genees-Middelen', zoals die in de Schat der Ongesontheyt van Johan van Beverwijck is opgenomen (anno 1642, Dordrecht).

 JANSSEN
PHARMACEUTICA B.V.

Veel farmaceutische bedrijven zijn ontstaan uit reeds bestaande chemische fabrieken. Bij 'Janssen Pharmaceutica' is dat heel anders gegaan. Daar is men onder leiding van Dr. Paul Janssen, vanaf het prille begin in 1953, met scheikundig en farmacologisch onderzoek bezig geweest. De doelstelling was betere geneesmiddelen te ontwikkelen om zodoende de kwaliteit van het leven te verbeteren.

Dr. Paul Janssen, research-directeur van dit bedrijf, is beloond met vijf eredoctoraten.

Resumés voordrachten vijfde FHD

J.H. Stehouwer, Arnhem

DE HUMORAALTHEORIE TEN TIJDE VAN JOHAN VAN BEVERWIJCK

De therapie volgens de inzichten van de humoraaltheorie ten tijde van Johan van Beverwijck (1594-1647), verschilt niet veel van die ten tijde van Galenus. Door het gezag van de Ouden en bij gebrek aan nieuwe inzichten in de grondslagen van de natuur, keerde men weer naar de oude interpretatie terug. Wel zijn er nuanceringen merkbaar; de tijd van de integratie van verklaring der natuurverschijnselen kondigde zich aan.

Volgens de humoraaltheorie werken de krachten van het geneesmiddel tegengesteld aan die van de ziekte.

In de Oudheid wist men dat niet iedere geneesmiddelenwerking uit de theorie verklaard kon worden. De aftrekmiddelen en de middelen tegen gif, kunnen alleen proefondervindelijk bepaald worden. Bij de aftrekmiddelen blijkt de kracht van het medicament te berusten op het aantrekken van het kwade vocht door gelijkheid in kracht met de ziekte. Een gedeelte van de geneeswijzen is homeopathisch.

F.H.L. van Os, Haren

WAT VERSTOND DIOSCORIDES ONDER ASCLEPIAS?

EEN SCHERMUTSELING TUSSEN MATTHIOLUS EN DODONAEUS IN DE 16e EEUW.

Zwaluwwortel of Vincetoxicum was eens een beroemd geneesmiddel, vooral gewaardeerd als tegengif of antidotum bij vele soorten van vergiftigingen. Dit laatste gold zowel voor beten van slangen als voor oraal toegediende giftige stoffen. De naam Vincetoxicum betekent 'overwint het vergif' en duidt dit ook overtuigend aan. Hiernaast waren er ook reeds bij Dioscorides andere indicaties voor het gebruik van Asclepiadaceae als geneesmiddel.

Merkwaardigerwijze is Vincetoxicum in deze eeuw geheel uit de aandacht van artsen en apothekers verdwenen; terwijl het in 1664 nog in de inventaris van een Delftse apotheek in een hoeveelheid van '1 once' voorkomt, wordt het reeds bij Flückiger in 1891 niet meer vermeld. Wel beschrijft de Belgische Pharmacopee van 1747 de wortel nog met de toevoeging: 'Hij heeft een openende, versterkende en vergiftwederstaande kracht'. In diezelfde tijd is er een uitvoerige beschrijving van de wortel in Lemery opgenomen. De Franse Pharmacopee handhaaft de Vincetoxicum nog tot 1908. In de loop van de negentiende eeuw vërdween het simplex geleidelijk uit alle andere farmacopeeën.

Toch komen in deze plant, die nu de officiële naam *Vincetoxicum hirundinaria Medicus* draagt, bestanddelen voor, die van therapeutische betekenis kunnen zijn en dit was in de Oudheid blijkbaar niet onbekend. Men zou dan ook verwachten dat deze plant, hetzij als Vincetoxicum, hetzij als Asclepias, in de 'Liber de simplicibus medicinis' van Platearius uit de twaalfde eeuw, en gewoonlijk als 'Circa instans' aangeduid, zou zijn beschreven. Dit is echter niet het geval; wel vindt men in de zogenaamde "Tabulae Magistri Salerni" (eveneens twaalfde eeuw) de naam Vincetoxicum, een nadere omschrijving wordt niet gegeven.

Deze gang van zaken in een periode toen men bijna alle geneesmiddelen van Dioscorides een officiële status gaf, doet het vermoeden rijzen dat er toch een andere oorzaak dan alleen de therapeutische betekenis geweest moet zijn, die tot de achterstelling van Vincetoxicum in Salerno heeft geleid.

Een poging deze oorzaak te vinden wordt in deze voordracht ondernomen, waarbij vooral aandacht zal worden geschonken aan de identiteit van de door Dioscorides in dit verband genoemde stamplanten. Matthiolus en Dodonaeus konden het hierover niet eens worden.

Literatuur: F.H.L. van Os, Wat verstond Dioscorides onder Asclepias? Een schermutseling tussen Matthiolus en Dodonaeus in de 16e eeuw, *Pharm. Weekbl.* 123 (1988) 37-46.

M.A.W. Algera-Van der Schaaf, Stolwijk

DIALOGUS CREATURARUM MORALISATUS

Op 3 juni 1480 verschijnt de eerste Latijnse uitgave van de *Dialogus Creaturarum Moralisatus* van de pers van Gouda's eerste boekdrukker Gerard Leeu. Het werk is op slag een bestseller. In vijf jaar tijd verschijnen drie Latijnse, twee Nederlandse en een Franse druk. Wie het heeft geschreven is niet bekend. Men neemt aan dat de fabels van Aesopus (ca. 550 v. Chr.) als voorbeeld of inspiratie hebben gediend.

De *Dialogus* is een kostbaar en kostelijk incunabel, bedoeld als een wetenschappelijk boek voor leken. Het beschrijft de materiële wereld in de vorm van dialogen: 122 in getal. Het voorwoord laat geen misverstanden bestaan over de bedoelingen van het boek:

'Hier begint dat prologus die is voerspraec int boec die ghehiete is dyalog[us] creaturarum] dat is twispraec der creature, dat me na de geestelike sin in vroliker en stichtiger maniere applicere mach tot allen materien daer die mensch in gheleert mach worden'.

De dialogen zijn voorzien van moraliserende uitspraken van wetenschappers uit het verre verleden, zoals Dioscorides, Plinius, Seneca, Augustinus e.a. Dit past in de wetenschapsopvatting van de middeleeuwen. Men deed niet aan empirische waarnemingen of experimenten, maar men steunde volledig op gezaghebbende bronnen. Die hield men voor absoluut betrouwbaar en waar.

De dialogen worden voorafgegaan door een ingekleurde houtsnede, die de essentie van het onderwerp met simpele maar rake lijnen weergeeft. De maker van de houtsneden is helaas niet bekend. De houtsneden van de besproken planten zijn waarschijnlijk de eerste illustraties van kruiden in een wetenschappelijk werk.

In de opvatting van de middeleeuwen behoorde men bestaande afbeeldingen van planten te kopiëren en niet naar de plant zelf te kijken. Hier lijkt het werkelijke kruid als voorbeeld te zijn genomen.

In de voordracht wordt een vijftal dialogen met het thema geneeskruiden besproken. De moraal is ook nu nog het overdenken waard. De toen beschreven geneeskrachtige en magische werking van de plant wordt vergeleken met wat nu bekend is over de farmacologisch actieve bestanddelen.

De als zesde besproken dialoog is die van de 'Apotheker en de Ooievaar'. De actie van de apotheker stemt tot nadenken en kan op meerdere manieren worden uitgelegd. De bijbehorende houtsnede toont – voor zover bekend – de eerste Nederlandse afbeelding van een apotheker.

Deze dialogen met de dia's van de houtsneden geven een indruk van een populair wetenschappelijke bestseller uit de late middeleeuwen.

Literatuur: M.A.W. Algera-van der Schaaf, *Dialogus Creaturarum Moralisatus*, *Janssen Medisch Wetenschappelijk Nieuws* 2 (1987) 38, 50, 113, 137, 201, 218, 256, 304, 336, 376.

W. Veltheer, chirurg, Leusden

HILDEGARD, NIET ZOMAAR EEN KRUIDENVROUWTJE UIT DE MIDDELEEUWEN.

Sinds enige jaren mag Hildegard van Bingen, een non die van 1098 tot 1179 in het Rijnland leefde, zich in een opmerkelijke belangstelling verheugen wegens haar uitzonderlijke kwaliteiten. Deze golden niet alleen haar religieuze roeping (als abdis mag zij zeker als theologe worden beschouwd), maar ook haar opvattingen over muzikale aspecten van de liturgie in haar klooster. In diezelfde religieuze context plaatste zij haar mening over geneeskunst, gezondheid en ziekte, door haar weergegeven in geschriften die de laatste jaren door middel van vertalingen weer toegankelijk zijn geworden. Toch kan men zich afvragen, wat de twintigste-eeuwer er vandaag nog aan heeft. Met de opkomst van het zogenaamde wetenschappelijk denken in de geneeskunde moesten haar theorieën en beschouwingen wel op de achtergrond geraken, miskend door een tijdperk dat ook al niet meer zo goed met haar mystiek uit de voeten kon. Rome, als vanouds een groot bewonderaar van haar, zag uiteindelijk ook niets in haar muziek, die dan ook nimmer vaste voet kreeg aan haar heilige grond.

Het moet die hernieuwde interesse van onze tijd zijn, voor zowel mystieke beleving, weliswaar minder van christelijk karakter, als voor alternatieve geneesmethoden, die aan deze 'revival' ten grondslag ligt. Evenmin te verwaarlozen valt de hedendaagse belangstelling voor de 'oude muziek' van middeleeuwen en renaissance, terwijl zeker ook het nieuwe feminisme van onze dagen er toe heeft bijgedragen Hildegard terug te halen uit die schaduw tussen haar tijd en de onze. Een portret van een boeiende, universele persoonlijkheid.

H. Vasbinder, Rotterdam

PERSOONLIJKE ERVARINGEN IN JAPANSE KAMPEN

Een van de gevolgen van de verovering van Nederlands-Indië door Japan in 1942, was het verwijderen van de Nederlanders uit de samenleving in dit gebied. In de loop van hetzelfde jaar 1942 werden eerst de mannen en daarna de vrouwen en kinderen in verschillende kampen ondergebracht. De kampen waren over een groot gebied verspreid.

Mededelingen zullen worden gedaan over kampen in Buitenzorg (het kamp Kedoeng Badak) en Tjimahi (4e-9e bataillon, het Militair Hospitaal en het zogenaamde Jongenskamp). Aan de situatie die in het Militair Hospitaal werd aangetroffen zal vooral aandacht worden besteed, omdat de toestand die daar werd aangetroffen nogal afweek van die in de andere kampen.

Literatuur: H. Vasbinder, Wat een apotheker onder primitieve omstandigheden nog kan doen, *Janssen Medisch Wetenschappelijk Nieuws* 1 (1986) nr. 8, 33-37.

J.H.F.F. Middag-Broekman, Goirle

ANTIMYCOTICA DOOR DE EEUWEN HEEN

Schimmelinfecties bestaan al sinds mensenheugenis. Althans de huidletsels waarvan we sinds een eeuw weten dat ze door schimmels worden veroorzaakt, werden al veel vroeger beschreven. De eerste echte antimycotica werden ontdekt en ontwikkeld in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Daarvoor werd al behandeld met niet-specifiek tegen schimmels werkende middelen, zoals zwavel en teerbevattende producten, kleurstoffen, desinfectantia, vetzuren en salicylzuurbevattende preparaten. Ook röntgenbestraling en epilatie van een door schimmel aangetaste behaarde huid waren gebruikelijk. Hoewel we nu over een scala aan antimycotica beschikken, blijken schimmelinfecties veel vaker voor te komen en veel ernstiger van aard te zijn dan enkele tientallen jaren geleden. De redenen hiervoor zullen besproken worden.

Zesde Farmaceutisch Historische Dag

Delft, 4 april 1987

In Delft, waar het Nederlandse ziekenhuiswezen een zeer lange traditie heeft (het Oude Gasthuis dateert van 1252), werd in 1982 het 'Reinier de Graaf Gasthuis' gesticht uit de samenvoeging van drie Delftse ziekenhuizen. De directie van dit ziekenhuis was bereid gevonden, in samenwerking met Eli Lilly Nederland deze dag te verzorgen, die plaats had in de Kapellezaal van het Hippolytus-gebouw. Hier was tevens een expositie van farmaceutisch-historische voorwerpen en clysteerspuiten ingericht.

*De burgemeester van Delft, Mr. H.V. van Walsum, opende de bijeenkomst. Hem werd het eerste exemplaar overhandigd van het boekje *Verhandeling der clysteren van Regnerus de Graaf, med. doct. tot Delft, een fotografische herdruk van het in 1668 verschenen werk van De Graaf*. Alle 150 deelnemers kregen als herinnering aan deze dag dit boekje, dat verscheen als deel 3 van de serie-uitgaven van de Reinier de Graaf Stichting.*

In 1876 richtte de Amerikaanse apotheker Eli Lilly zijn bedrijf op. Hij was ervan overtuigd, dat de moderne scheikunde een belangrijk hulpmiddel was om de hoogst mogelijke kwaliteit voor zijn farmaceutische produkten te garanderen. Er werd ook veel aandacht geschonken aan de research. Deze zienswijze loopt als een rode draad door de geschiedenis van Eli Lilly.

VERHANDELING
DER
CLYSTEREN,
VAN

REGNERUS DE GRAAF,
MED. DOCT. TOF DELFT.

Wijl 't ons, in de deese Landen de Genees-
konst oefenende, dagelijks voor-komt
dat Sieken, een on-uyt-sprekelijke pijn
in de darmen en andere Deelen meer uyt-
staande, dien 't een of ander-maal in-
spuyten van een Clyster vaerdig, veylig, en sonder
on-gemak soude kunnen weg-nemen, door geene
nogtans daar toe te krygen sijn, dat 's haar Ag-
terste, om de Clyster 'ontfangen, voor den Dio-
ster, hebben wy naerflig onder-fogt, of
naar ont-bloten; ook iemant dat verre eenig middel uyt-gevonden
hadt, waar door een ygelijk lig sels sonder schaamte
of gevaar een Clyster konde setten, dog te vergeefs:
want al de manieren, die wy tot nog toe weeten be-
dacht te sijn, sijn seer veel gevaar en swaargheydt on-
der-worpen. 't Welk wel voornamentlijk blijkt in die
manier, welke men gewoon is in 't werk te stellen
door hulpe van een Spuyt, daar men een kron-gebo-
gen pijpkens van Yvoor, Houdt, of 't in sodanig aan-
palt, dat het selvige by den aar-darm in-gebragt kan
worden: wyl men de Clyster soo niet door de Spuyt
voort-stouwen kan, of de Spuyt weerd nootdakeijk
bewo-
Ker 2

Resumés voordrachten zesde FHD

J.A.L van Lakwijk-Najoan, Amsterdam

EEN ONVERWACHTE HISTORISCHE ACHTERGROND VAN EEN AMSTERDAMSE APOTHEEK

Door een toeval kwam aan het licht, dat de historie van deze apotheek verder terug ging dan de vermeende 75 jaar. Onderzoek in het gemeente-archief van Nieuwer-Amstel toonde aan dat de apotheek reeds in 1881 was ontstaan uit een praktijk van een apotheekhoudend plattelandsarts.

Door systematisch na te gaan, wie de eigenaren waren geweest van het pand waarin deze arts zijn praktijk uitoefende en waar ook de apotheek in was gevestigd, bleek dat vele plattelandsheermeesters en chirurgijns in hetzelfde pand opeenvolgend hadden gepraktiseerd. Juist door de geschiedenis van het pand te volgen kon worden aangetoond, dat reeds in 1723 een chirurgijn in het pand woonde en werkte. Vele gegevens van de chirurgijns en heelmeeesters, zich soms 'apothecar' noemende, werden teruggevonden, waardoor langzamerhand een levendig beeld werd gevormd van de achtergronden van de nog steeds bestaande Amsterdamse apotheek.

Visitatierapporten van de Commissie van Toevoorzicht gaven inzicht in de wijze waarop de chirurgijns en heelmeeesters hun instrumenten en geneesmiddelen beheerden.

Verrassend was het, dat er zoveel bewaard was gebleven en dat men uit het snuffelen in archiefstukken een boeiende historie tot ongeveer 250 jaar geleden kon opbouwen.

J.H.A. van Raamsdonk, Bodegraven

DE HISTORISCHE ACHTERGROND VAN HET D.N.A.

Tegenwoordig is iedereen bekend met het begrip D.N.A. (desoxyribonucleïnezuur), en wel voornamelijk in de combinatie 'recombinant DNA technologie'. De farmaceutische middelen hieruit voorkomend zijn legio: zoals insuline, groeihormoon en interferon. Het is interessant om eens terug te kijken naar waaruit dit alles is voortgekomen. Verschillende invalshoeken hebben bijgedragen aan de afbakening van DNA: van evolutietheorie (Lamarck, Darwin), via erfelijkheidswetten (Mendel, De Vries) en celgebied (Schleiden, Schwann, Virchow), naar het driedimensionale dubbele helixmodel van Watson en Crick in 1953. Chronologisch worden in deze lezing gegevens verstrekt die hebben bijgedragen aan de ontdekking en opheldering van het DNA-molecuul. De naturalist Ernst Haeckel meende dat de kern van de cel verantwoordelijk was voor overerfbare eigenschappen (1866). In 1869 ontdekte de chemicus Friedrich Miescher een stof met andere eigenschappen dan van eiwitten, namelijk het nucleïne. De bioloog Walther Flemming gaf aan de draadvormige structuren in de celkern de naam chromosomen (1882). De geneticus Wilhelm Johannsen voerde de term 'gen' in (1909). Deze reeks wordt afgesloten met Oswald Avery, die historie maakte met het experiment dat hij in 1944 uitvoerde, waarbij bleek dat het DNA de drager was van erfelijke eigenschappen en niet de eiwitten. Daarna begonnen de pogingen om het DNA-molecuul op te helderen.

In 1953 rende Francis Crick in Cambridge de pub 'The Eagle' in en vertelde aan iedereen die het maar horen wilde, dat hij 'The Secret of Life' had ontdekt.

L.S. Go, Oegstgeest

MUMMIE ALS GENEESMIDDEL

Wil men een beschouwing geven over de mummie als geneesmiddel, dan moeten we eerst vragen wat een mummie is. We zouden een mummie kunnen definiëren als een mens, die geconserveerd is.

We weten allen, dat vlees op verschillende manieren geconserveerd kan worden. Voor mummies zijn onder andere het invriezen en het drogen van belang. Er zijn natuurlijke en kunstmatige mummies.

De natuurlijke vinden we, doordat mensen in het moeras zijn doodgegaan, en door sappen van planten zijn geloid en zo geconserveerd. Voorbeelden zijn de veenlijken (o.a. in Denemarken en in Drenthe). Een andere natuurlijke mummificatie vinden we in Siberië: lijken die door de natuur in ijs zijn ingevroren.

Kunstmatige mummies worden door mensenhanden gemaakt. We vinden ze in Peru, maar vooral in Egypte. Daar is het eeuwenlang de gewoonte geweest dat overleden personen gebalsemd en zo gemummificeerd werden. Dit laatste gebeurt ook als men de doden begraaft in het hete zand van de woestijn. Er zijn zo in de loop der eeuwen wel 400 miljoen mummies ontstaan. Voor het grootste deel zijn deze door middel van asfalt gemummificeerd.

Asfalt was reeds zeer lang bekend als een wondergeneesmiddel. Het was echter zeer schaars, en voor de meeste mensen niet verkrijgbaar. Toen men ontdekte dat de mummies asfalt bevatten, heeft men de mummies als geneesmiddel gebruikt. Ze waren en bleven echter schaars en daarom werden ze veelvuldig vervalst. Mummies zijn gedurende negen eeuwen (van de negende tot en met de achttiende eeuw) een algemeen middel geweest tegen vele, zo niet alle ziekten.

Heden zetten we grote vraagtekens bij dat algemene gebruik van de 'Mumia vera'. Het is maar goed dat ze uit onze geneesmiddelen-schat zijn verdwenen.

J.H. Sypkens Smit, Hattem

HET ONTSTAAN VAN EEN PARTICULIERE MEDISCH-HISTORISCHE BOEKERIJ

Spreker geeft een kwantitatieve indruk van zijn collectie, uitgedrukt in meters. Zijn kasten herbergen 220 meter aan gedrukte boeken, waarvan ongeveer 4/7 medisch-historisch, 2/7 geologisch, biologisch, antropologisch en aanverwant terrein en het resterende 1/7 deel: algemeen cultureel.

Elke bibliofoel krijgt gebrek aan ruimte, omdat hij zelden wat weg doet en er een drang tot - onvervulbare - completering is. Zulk een verzameling komt tot stand door een combinatie van belangstelling en gunstige omstandigheden.

Sprekers grootvader was 'drukker en boekverkoper', en zijn vader huisarts met belangstelling voor medische geschiedenis. Spreker had gedurende zijn medische studie niet alleen belangstelling voor de geschiedenis van de geneeskunde, maar tevens voor vakken als biologie, geologie en prehistorie, waarin hij colleges volgde. Door zijn contact met de medico-historicus M.A. van Andel (1878-1941) werd hij lid van het Genootschap voor Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde en Natuurwetenschappen en kwam zodoende in een kring van wetenschappers en historici.

Zijn huisartspraktijk in een kleine plattelandsgemeente eiste hem bijna geheel op. Maar toch gelukte het hem in 1953 te promoveren over *Leven en Werken van Matthias van Geuns*. Dit proefschrift gaf bovendien een overzicht van de beoefening van de pathologische anatomie in de Nederlanden.

Wat is het nut van zo'n drang tot verzamelen en het streven naar het op peil houden van een eigen medisch-historische bibliotheek? In het hoofdstuk 'Onze medische litteratuur', zoals dit te vinden is in de 'Selected Papers (Anno 1881)' van John Shaw Billings staat het volgende: 'Wat ook de gekozen richtlijn van de boekverzamelaar mag zijn, hij is de bijzondere helper van de openbare bibliotheek; en dit, of hij het bedoelde te zijn of niet. In de meeste gevallen passeren zijn schatten de veilingzaal en vroeg of laat zal de bibliothecaris die zich de weelde van wachten kan veroorloven, ze behoeden tegen verder reizen'.

Literatuur: J.H. Sypkens Smit, Het ontstaan van een particuliere medisch-historische boekerij, *Ned. T. Geneesk.* 130 (1986) 1527-1530.

H.L. Houtzager, Delft

DE CLYSTEERSPUIT VAN REINIER DE GRAAF

De zeventiende eeuw is ook voor Delft een periode geweest waarin handel, nijverheid, kunsten en wetenschappen tot grote bloei kwamen.

In de Delftse periode van het leven van de medicus Reinier de Graaf (van 1666 tot aan zijn dood in 1673), heeft deze nauwe contacten gehad met zijn collegae medici en met de Delftse chirurgijns, terwijl hij met Antoni van Leeuwenhoek op vriendschappelijke voet verkeerde.

In deze zes-en-half jaar van zijn leven heeft hij zijn wetenschappelijk onderzoek, gedaan in Leiden, Frankrijk en Delft, op papier gezet en uitgegeven. Zo verscheen in 1668 zijn boek over de bouw van de vrouwelijke geslachtsorganen, waardoor hij enerzijds in conflict kwam met zijn oud-studiegenoot Jan Swammerdam, doch waarmee hij anderzijds, tot op de dag van vandaag grote bekendheid kreeg in binnen- en buitenland.

In hetzelfde jaar 1668 verscheen tevens zijn verhandeling *De Clysteribus*, waarin hij een door hem zelf gemaakte clysteerspuit beschreef, waarmee de patiënt zichzelf, zonder hulp van anderen, een lavement kon toedienen. Tevens gaf hij in dit boekje een uiteenzetting van de verschillende soorten lavementen en aanwijzingen hoe deze door de apotheker bereid dienden te worden.

Een overzicht wordt gegeven van het leven en werk van deze zeventiende-eeuwse medicus.

Literatuur: H.L. Houtzager, Reinier de Graaf en zijn verhandeling over de clysteerspuit, In: *Verhandeling der Clysteren van Regnerus de Graaf, med. doct. tot Delft* (Delft, 1987) 7-17.

H.A. Bosman-Jelgersma, Oegstgeest

HET CLYSMA IN DE ARTSENIJBEREIDKUNST

Volgens Plinius zou de Egyptische Ibis de mens tot voorbeeld hebben gediend voor het clysmagebruik. Deze vogel vulde zijn snavel met water en spoot dit krachtig in zijn anus, waardoor hij zichzelf een darmspoeling gaf.

De toepassing van clysmas is al heel oud. In de antieke geneeskunde was het clysm, naast het suppositorium, één van de meest populaire geneesmiddelvormen. In de zeventiende eeuw bereikte het gebruik van clysmas een hoogtepunt, vooral in Frankrijk. Apothekers maakten niet alleen de clysteervloeistof klaar, maar dienden veelal ook het clysm aan de patiënt toe, waarvoor zij een extra honorarium konden bedingen. In het bekende werk *Medica Pharmaceutica* uit 1741, vindt men dan ook in het hoofdstuk 'Van de Klisteren', niet alleen uitgebreide aanwijzingen voor de apothekers betreffende de bereiding, maar tevens hoe zij moeten handelen indien zij het clysm toedienen. Niet alleen om te purgeren, maar ook om pijn te stillen, als voeding of algemeen verzachtend middel, werden clysmas gebruikt. Een bijzondere toepassing was tabaksrook als clysm met behulp van een speciaal instrument, de 'tabaksrook-klisterespuut'. Deze werd vooral toegepast voor het weer tot bewustzijn brengen van drenkelingen, vandaar dat tot in het begin der negentiende eeuw in de Amsterdamse apotheken kistjes klaarstonden, waarin allerlei reanimatie-attributen voor hulp aan drenkelingen, waaronder deze klisterespuut. Daarna kwam er een periode waarin men gebruik ging maken van micro-clysmas.

Literatuur: H.A. Bosman-Jelgersma, De Apotheker en het Clysm, In: *Verhandeling der Clysteren van Regnerus de Graaf, med. doct. tot Delft* (Delft, 1987) 17-29.

W.J. Robinson, Engeland

ELI LILLY: AN AMERICAN PHARMACIST

In 1986 Eli Lilly and company completed 110 year in the pharmaceutical business - last year's sales of \$ 3.7 billion make Lilly one of the world's top ten pharmaceutical companies. Lilly is involved in: human medications, animal health and agricultural products, cosmetics, medical instrumentation, gelatin capsules, and more recently bio-technology.

The Lilly family originated in Sweden, moving to France in the 1500s to England about 1780 and to America in 1789. In 1876, Colonel Eli Lilly, an American civil war veteran, trained and experienced in pharmaceuticals, saw the opportunity, against a background of ill health and the claims of fairground doctors to enter into the manufacture of high quality medicines.

With assets of \$ 1.400 in cash, a few liquid extracts and a second hand steam boat engine for power, he opened his first small laboratory in downtown Indianapolis, Indiana, USA. His staff, which included the Colonel's 14 year old son Josia, turned out pills, fluid extracts and other medicinals with which he called on wholesale distributors and retail pharmacists. The business quickly outgrew the first site and the second soon proved inadequate, so, in 1881, the business, now incorporated as Eli Lilly and Company, moved to the present site in Indianapolis, the site upon which the Corporation's principle offices still stand. Many of the fine traditions established so long ago are still maintained, none more

important than the decision taken in 1886 to devote a proportion of resources towards researches and creating new and more effective products, Lilly now spends \$ 8 million, every week of the year on research - the company has spent over \$ 1000 m. on research in the last three years. Lilly scientists have built an impressive record of research achievements. This worldwide commitment to research has, over the years, produced out-standing developments such as the first mass produced poliomyelitis vaccine: the first erythromycin antibiotic; Vancocin, one of the first antibiotics to combat resistant staphylococcus aureus infections; as well as Keflin, the first antibiotic developed in the cephalosporin family of antibiotics pioneered and developed by the Company. Perhaps the most momentous early development however, came about in 1921 when the Company learned of the discovery, by Banting and Best at the University of Toronto, that Diabetes could be controlled by injections of an extract of the pancreas. Eli Lilly offered its facilities to help develop a pure, stable form of the active substance.

The Company and University of Toronto entered into cooperative effort on a scale unique for that time. This initial development of insulin both as a clinical and commercial entity, was the foundation of modern diabetes management.

In 1978 became the news that Lilly and Genentech had succeeded in creating a synthetic gene to make human insulin. This was shown to be capable of producing human insulin when inserted into a bacterium. Thus the stage was set for the genetic engineering project from the laboratory to the manufacturing plant.

The future is one of high expectations in a wide ranch of therapeutic areas including the treatment of depression, asthma, consumptive disorders such as obesity and alcoholism, and of course our continued commitment to the treatment of infections. Our anti cancer program is widely seen to be one of the most exciting in the industry, especially in the use of monoclonal antibodies and drug targetting.

Literatuur: E.J. Kahn Jr., *All in a Century. The first 100 years of Eli Lilly and Company.* West Cornwall, Connecticut, 1975.

ANTIQUARIAAT THEO DE BOER

Gespecialiseerd in wetenschapsgeschiedenis.

Antiquarische boeken over de geschiedenis van de farmacie, geneeskunde, scheikunde, natuurkunde en wiskunde.

Catalogi op aanvraag.

Inkoop van enkele stuks van waarde, als wel bibliotheken.

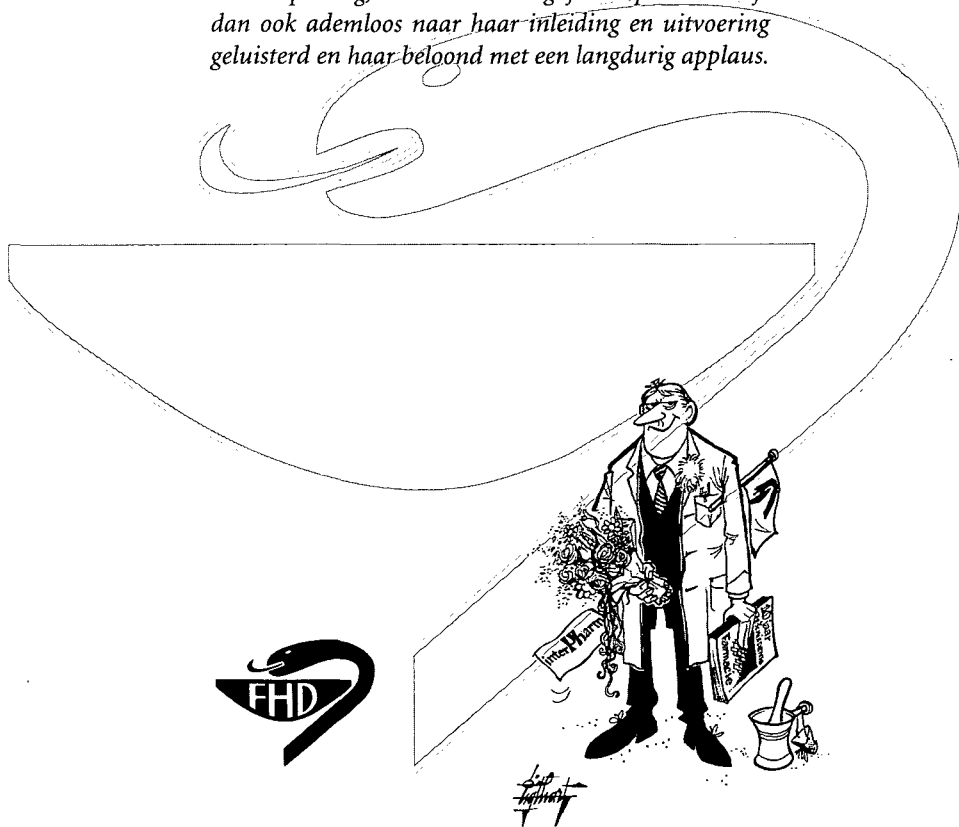
ANTIQUARIAAT THEO DE BOER

Van Nagellstraat 28, 8011 EB Zwolle, Tel. 038 - 217524, fax: 038 - 221867.

Zevende Farmaceutisch Historische Dag

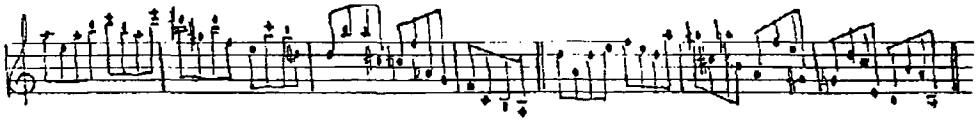
's-Hertogenbosch, 19 maart 1988

Onze gastheer, de farmaceutische groothandel 'Interpharm', bood de organisatie van de FHD een eigen embleem aan, dat op spectaculaire wijze door een van de farmaceutische studenten werd onthuld. Dit was het begin van een zeer succesvolle dag, die door bijna 200 deelnemers werd bezocht. Het succes was mede te danken aan de uitvoering van de 'Suite Pharmaceutique', een compositie voor piano, waarin de pianiste-componiste Herma van Schayk-Lambermont op zeer boeiende wijze haar ideeën over geneesmiddelen en hun toepassing, muzikale vorm gaf. Het publiek heeft dan ook ademloos naar haar inleiding en uitvoering geluisterd en haar beloond met een langdurig applaus.

Interpharm heeft een bijna 100-jarige historische traditie, die begon in 1896 toen de groothandel Lamers & Indemans werd opgericht. De eerste spreker, een nazaat van de familie Indemans, was dan ook degene, die als geen ander hierover kon vertellen.

Herma van Schayk-Lambermont componeerde in 1983 de 'Suite Pharmaceutique' (opus 87). Deze Suite voor piano werd door haar geschreven in opdracht van het Departement Noord-Brabant der KNMP. Het muziekstuk werd voor het eerst uitgevoerd op 19 mei 1984 in het Provinciehuis te 's-Hertogenbosch ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van dit Departement. De vijf delen van de Suite hebben Latijnse 'etiketten', waarop niet de namen van geneesmiddelen prijken, maar die indirect het medicament en al wat zich daaromheen voordoet, uitbeelden. Het muzikale motief van het geneesmiddel loopt als een rode draad door deze verhalende Suite heen.

De Suite bestaat uit de volgende delen:

1. '*Homo doloribus affectus*'. De gezonde mens wordt plotseling verrast door pijn en ziekte. Na toediening van een medicijn treedt genezing op.
2. '*Dolor et cordolium*'. Verdriet van ouders die een kind na ziekte hebben verloren. Medicijnen mochten niet meer baten.
3. '*Officina et inventio medicamentorum*'. Men bevindt zich in een laboratorium waar naarstig wordt gezocht naar nieuwe geneesmiddelen.
4. '*Oratio gratitudinis*'. Een gebed uit dankbaarheid voor al deze uitvindingen en de bereikte resultaten.
5. '*Centenarium medicamentariorum*'. Een feestelijke polonaise waarin dank wordt gebracht aan hen, die samenwerken om de mens van pijn en ziekte te verlossen: geleerden, medici en apothekers.

Grammofoonplaat EuroSound, nr. ES 46.752.

Resumés voordrachten zevende FHD

A.W.M. Indemans, 's-Gravenhage

VAN LAMERS EN INDEMANS TOT INTERPHARM

Na een korte levensbeschrijving van de beide oprichters worden de volgende onderwerpen besproken:

- De oprichting van de groothandel Lamers en Indemans, voorheen J.van Os-Keulsa in 1896.
- De fusie met de drogisterij groothandel Elands en Van Buren in 1928 en oprichting van de N.V. Dr. Lamers en Dr. Indemans.
- De groei van het bedrijf in de periode 1954 tot 1964.
- De overname van het bedrijf in 1964 door Internatio-Müller; het kreeg in de 1972 de naam Interpharm B.V.

F.W. van der Kreek, Den Haag

DE LOODINTOXICATIE, MET NAME IN NEDERLAND, IN DE 18e EN 19e EEUW

De loodvergiftiging heeft een geschiedenis van meer dan 20 eeuwen. De eerste geneesheer die melding maakte van een vergiftiging bij een loodsmelter was Hippocrates (460-377 v. Chr.). Over de beroepshalve loodvergiftiging (Colica Pictorum) bij mijnwerkers, schilders, glazuurders, drukkers en een vijftigtal andere beroepen is door de eeuwen heen door zeer vele notoire geneesheren en andere geleerden geschreven.

Door het gebruik van lood en zijn verbindingen als bouw materiaal, als glazuur op aardewerk, als kleurstof en als middel om zure dranken te corrigeren was de loodbelasting van de gewone bevolking hoog. Soms zo hoog dat endemisch loodvergiftigingen optraden, met koliek als belangrijkste symptoom. De eerste publikaties daarover verschenen in de zeventiende eeuw.

Ook Boerhaave (1734) was bekend met de verschijnselen van loodvergiftiging. Zijn leerlingen De Haen (1745) en Grashuis (1752) besteedden in verhandelingen uitgebreid aandacht aan de loodvergiftiging. Gaubius (1745) merkte op dat in de Nederlanden de loodintoxicatie toenam; hij dacht daarbij hoofdzakelijk aan met lood gecorrigeerde wijnen. Tronchin (1757) beschreef in zijn Amsterdamse tijd een loodvergiftiging in een gezin door het huishoudelijk gebruik van regenwater.

In een rapport van de Amsterdamse Commissie voor het Geneeskundig Toezicht van 1798 werden regenwater, aardewerk en tinnen bestek aangewezen als de bronnen van de veel voorkomende loodkolieken. Willem van Barneveld (1782), apotheker in Amsterdam heeft veel regenwater onderzocht, als reagens gebruikte hij water uit de gracht, dat zeker zwavelwaterstof bevatte. In 1858 beschreef Molewater over de 'handdrop' bij Rotterdamse huisgezinnen en in 1876 De Man over de waargenomen loodintoxicaties in Middelburg, beide als gevolg van de consumptie van regenwater. Ook pompwater was door de loden leidingen vaak aanzienlijk met lood besmet (Ten Berg 1941).

De situatie werd niet beter toen drinkwaterleidingen werden aangelegd. Vanaf 1887 tot aan

de Tweede Wereldoorlog zijn endemische loodintoxicaties beschreven in totaal in een twintigtal steden in Duitsland, Engeland, Amerika en ook in Nederland (Deventer en Den Helder).

Over de Colica Pharmacorum is relatief weinig geschreven, toch is het gebruik van loodverbindingen als geneesmiddel door de eeuwen heen zeer groot geweest. Paracelsus (1493-1541) heeft in Europa de grote stoot gegeven tot het uit- en inwendig gebruik van loodverbindingen, uitwendig voor de behandeling van wonden, ontstekingen en gezwollen, inwendig voor het stoppen van diarree, baarmoeder- en longbloedingen en epileptische aanvallen. Paracelsus ging er prat op dat hij met lood 200 aandoeningen kon genezen. Vermoedelijk viel het aantal intoxicaties mee door de meestal korte behandeling, anderzijds zal vaak de intoxicatie verborgen zijn gebleven door een ongunstige afloop van de ziekte. Sir George Baker (1767) waarschuwde zowel voor uitwendig als inwendig gebruik van loodverbindingen; hij heeft ook een aantal patiënten-intoxicaties beschreven.

In 1975 waren in Engeland nog pillen op basis van opium en loodacetaat beschikbaar voor de behandeling van diarree. Dit gaf aanleiding tot een nierversgiftiging bij een vijftal druggebruikers, die deze pillen vloeibaar maakten en intraveneus inspotten.

Acute loodintoxicaties komen overigens heden ten dage nog zelden voor. Over onderzoek naar het werkingsmechanisme en over de belasting die als onschadelijk kan worden beschouwd, wordt nog dagelijks gepubliceerd.

Lood is voor de ontwikkeling en beschaving van de mens een zwaarwegend element geweest (drukinkt, kogels); ten koste van hoeveel lijden, komt slechts incidenteel boven water. Het is verre van te zeggen, het is lood om oud ijzer.

Literatuur: F.W. van der Kreek, De Colica Plumborum. De loodintoxicatie, met name in Nederland, in de 18e en 19e eeuw, *Pharm. Weekbl.* 123 (1988) 1065-1071; F.W. van der Kreek, De Colica Pictorum et Pictonium, *Chemisch Magazine* (1988) 483-489. Bijvoegsel bij *Chemisch Weekblad* 21 (1988) 11 augustus.

R.F. Brenninkmeijer, Utrecht

DE ACADEMISERING VAN HET FARMACEUTISCH ONDERWIJS

De geschiedenis van het farmaceutisch onderwijs kent haar woeligste periode in de negentiende eeuw. In die tijd vindt er een verschuiving plaats van het meester-knecht onderwijs in de apotheek naar een meer nationaal geregelde en uiteindelijk universitaire opleiding.

Om vanaf dat moment van toetreding tot de universiteit af te dalen in de tijd, om zodoende de 'hellingshoek van de logische lijn der ontwikkelingen' te bepalen, blijkt vruchteloos.

De apothekers zijn in die tijd hartstochtelijk verdeeld, zelfs over hun eigen belangen. De behoudzuchtige groep wil geen veranderingen onder de als moeilijk ervaren beroeps-situatie, de andere groep denkt met hoger onderwijs juist uit deze situatie te kunnen komen.

Patiëntenzorg blijkt in die tijd nog geen troef van de apothekers te zijn, de overheid interesseert zich dan ook nauwelijks voor de apothekers. Verschuivingen binnen het farmaceutisch onderwijs zijn dan ook eerder het gevolg van veranderingen binnen het onderwijs in het algemeen en van het medisch onderwijs in het bijzonder. Een aantal zaken zullen in deze voordracht de revue passeren:

● Wetgeving: Nationale gezondheidszorg sinds de Franse tijd (ná 1795); geneeskundige

wetten 1804 (tijdens Bataafse bewind; deze wetten werden na dit staatkundig intermezzo in 1918 herbevestigd); wet op het hoger onderwijs van 1815; staatscommissie ter herziening van de geneeskundige wetten van 1818 (deze commissie werd vanaf 1842 meerdere malen ingesteld); grondwet van 1848 en de schoolstrijd; de vier geneeskundige wetten van 1865; en tenslotte de wet op het hoger onderwijs van 1876.

- Farmaceutisch onderwijs op de Klinische Scholen ná 1823.
- De invloed van de discussie rond het medisch (hoger) onderwijs.
- Onderwijsveranderingen in het algemeen; de wet op het middelbaar onderwijs in 1863; opkomst HBS.
- De hogere onderwijsdiscussie, gevoerd binnen de beroepsgroep en de positie van de arts – chemicus – hoogleraar Gerrit Jan Mulder hierin.

Literatuur: R.F. Brenninkmeijer, *De academisering van het farmaceutisch onderwijs*. Doctoraalscriptie. Utrecht, 1987. 76 pp.

H.H. van Rooij, Utrecht

EEN HISTORISCHE ZALF UIT HET WRAK VAN DE OOSTINDIË- VAARDER 'AMSTERDAM'

Onlangs werd een grote zalfpot gevonden tijdens archeologische werkzaamheden onder water in de gestrande Oostindiëvaarder 'Amsterdam'.

Het schip ligt op de kust van Hastings, Engeland en raakte daar verzeild tijdens een zware storm in 1749 op weg naar Batavia. De lading en de uitrusting bestonden uit alledaagse voorwerpen, zoals voedsel, wijn en aardewerk en diverse medische/farmaceutische gebruiksvoorwerpen, zoals de zalfpot.

Sinds 1984 vinden de werkzaamheden plaats, die enerzijds bestaan uit conservering van de vondsten, anderzijds uit chemische analyse van daartoe geëigende voorwerpen, zoals de wijn en de zalf. De zalf werd geïdentificeerd met behulp van klassieke en moderne analysemethoden en de conclusie luidde, dat het Unguentum Picis (ook wel Unguentum Basilicum genoemd) betrof.

In deze presentatie zal aandacht worden geschonken aan het bergingswerk en aan de farmaceutische analyse van de zalf.

Literatuur: H.H. van Rooij, Medische verzorging aan boord: de analyse van een zalf, *Kring v.d. Gesch. Pharm. Benelux*, Bull. nr. 75 (1989) 38-40; H.H. van Rooij en J. Gawronski, VOC schip Amsterdam, *Jaarb. Haarlem* (1989) 58-69.

F.J.E.H. Haan, Roermond

HONDERD JAAR 'APOTHEEK HAAN' TE ROERMOND

Als Fredericus Augustinus Haan, zoon van een eenvoudige havenarbeider te Rotterdam, in 1860 – als wees – wordt opgenomen in het R.C. Jongenshuis aldaar, is hij 12 jaar oud. Hoe de verbinding tot stand is gekomen in niet na te gaan, maar als 15-jarige knaap komt hij naar Roermond en wordt opgenomen in het gezin van de weduwe Nijs, wier zoon apotheker is en waar Frits, eerst als knechtje, later officieel als apothekersleerling werkzaam

is: als zodanig is hij op 6 juni 1865 bij de Inspectie te Maastricht ingeschreven.

Na de middelbare school gaat hij in Amsterdam studeren en hij behaalt op 20 juli 1871 de Acte tot Bevoegdheid als Hulp-apotheker en is als zodanig gedurende een jaar werkzaam bij apotheker Van Oostveen aan het Damrak. Zijn apothekers-diploma is gedateerd: 25 juli 1873.

Voor het tweede jaar als hulp-apotheker staat hij ingeschreven bij apotheker Vigelius te 's-Gravenhage, waarna hij in oktober 1874 terugkeert naar Roermond.

In 1875 verkoopt zijn collega Karel Nijs hem diens huis en apotheek. Wanneer uitbreiding nodig is (ook wegens het groeiend gezin) weet hij de hand te leggen op twee naastgelegen panden. Na sloop hiervan, wordt op 25 mei 1887 de eerste steen gelegd voor het pand (thans Neerstraat 22), waarin hij onder de eigen naam 'Apotheek Haan' de apotheek vestigt: eerste generatie 'Apotheek Haan'.

Van zijn zes kinderen worden er vijf apotheker of huwen een apotheker, zodat als Frits Haan Sr. in 1916 sterft de jongste dochter Mathilde de apotheek kan overnemen: tweede generatie 'Apotheek Haan'.

Frits Haan Jr. (zoon van de enige niet voor farmacie voelende zoon van Frits Sr.) gaat ook farmacie studeren en neemt na de oorlog in juli 1945 de apotheek van zijn tante over (zij was in haar huwelijk kinderloos gebleven): derde generatie 'Apotheek Haan'.

Onze kinderen hebben geen ambitie voor farmacie, zodat ik de apotheek in 1973 heb verkocht aan collega Van Gemert, die - hoewel geen Haan - geheel in de geest van onze familie de 100-jarige traditie van 'Apotheek Haan-Neerstraat' voortzet.

T. Ernstman, Wageningen

**HET LEVEN VAN DR. T. EERNSTMAN, ARTS GEN.-MAJ. TIT. KNIL
(1865-1950). SCHRIJVER VAN HET 'VADEMECUM VOOR DEN PRAK-
TIZEERENDEN GENEESHEER IN NEDERLAND EN KOLONIËN'.**

Spreker is een kleinzoon van Dr. T. Ernstman, wiens levensloop aantoont waar en hoe hij de tijd heeft gevonden om gedurende meer dan een halve eeuw een geneeskundig 'Vademecum' samen te stellen, dat door vele medici in Nederland, het voormalig Nederlands-Indië, het Vlaams sprekende deel van België en in Zuid-Afrika werd gebruikt. Dit 'Vademecum' beleefde twaalf drukken: 1e druk in 1897, 12e druk in 1948.

Door zijn functie als militair arts werd Ernstman veelvuldig overgeplaatst en tijdens de Atjeh-oorlog had hij een zeer wisselvallig bestaan. In de periode tijdens de eeuwwisseling (1888-1920) kregen de officieren van gezondheid van het KNIL bepaalde woningen ter beschikking. Aandacht wordt geschonken aan de militaire hospitalen in Fort de Kock en Koeta-Radja (beide op Sumatra).

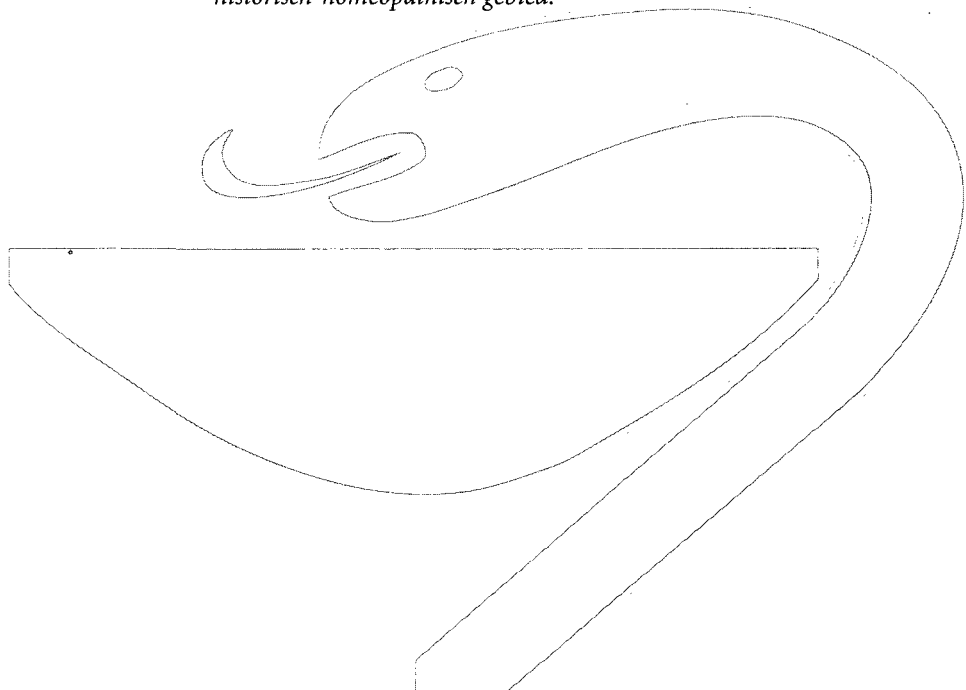
Nader wordt ingegaan op het verblijf van Dr. Ernstman als militair en medisch-schrijvend arts in Nederland. Hij was bovendien geneeskundig auditeur bij de Volkenbond te Genève. Het 'Vademecum' heeft wetenschappelijke en medisch-historische waarde, alsmede betekenis voor de farmacie.

Achtste Farmaceutisch Historische Dag

Zeist, 18 maart 1989

Deze dag viel vrijwel samen met het 90-jarig jubileum van wat voorheen 'Dr. Willmar Schwabe Nederland' was en thans 'VSM Geneesmiddelen' is. Onze gastheer, VSM, stelde als conferentieplaats het prachtige Slot Zeist ter beschikking, waar de 175 deelnemers werkelijk 'Koninklijk' werden ontvangen. De geschiedenis van de homeopathie en de bereidingswijze van homeopathische geneesmiddelen werden in twee voordrachten uitgebreid behandeld. Bovendien had VSM een expositie ingericht van boeken en apparatuur op historisch-homeopathisch gebied.

VSM Geneesmiddelen

Homeopathie en Fytotherapie

In 1899 startte de vertegenwoordiging van het Duitse merk Schwabe in Zaandam, waardoor begonnen kon worden met de verkoop van homeopathische geneesmiddelen in Nederland. Tien jaar later ontstond er in Den Haag een tweede merk: Voorhoeve, de eerste Nederlandse apotheek voor homeopathie. Gedurende lange tijd bestonden beide merken naast elkaar. In 1965 ontstond VSM Geneesmiddelen bv te Zaandam uit de samenvoeging van beide bedrijven. In deze naam zijn de gefuseerde bedrijven nog terug te vinden, want de letters VSM staan voor: Voorhoeve-Schwabe-Merk.

Hoewel VSM in naam dus pas 25 jaar bestaat, heeft het bedrijf wel de schat aan kennis en ervaring van de twee apotheken geërfd. Met name op het gebied van de bereiding en de kwaliteitscontrole van de homeopathische geneesmiddelen werd hiervan geprofiteerd.

In 1981 verhuisde VSM vanuit Zaandam naar een nieuw gebouw in Alkmaar. Door de schone lucht en grond was hier een uitstekende locatie gevonden om tevens een grote kruidentuin bij het bedrijfscomplex aan te kunnen leggen. In het pand zijn alle afdelingen ondergebracht: galenica, kwaliteitscontrole, productie, recepteerafdeling, verpakkingsafdeling, distributiecentrum en natuurlijk alle kantoorafdelingen.

De homeopathie is een geneeswijze, die een zieke behandelt met een middel, dat bij de gezonde mens verschijnselen opwekt die gelijken op die van het ziektebeeld. Het was Samuel Hahnemann (1755-1843) die dit principe introduceerde. Zo was hij een vernieuwer in een bepaalde ontwikkelingsperiode van de geneeskunde, omdat hij de behandeling met geneesmiddelen op een wetenschappelijke basis vestigde. Voordien berustte de farmacotherapie op traditie en veelal op onjuiste theoretische voorstellingen.

Resumés voordrachten achtste FHD

H.A. Bosman-Jelgersma, Oegstgeest

ENIGE OPMERKINGEN OVER DE GESCHIEDENIS VAN DE FARMACIE IN ZEIST.

Aan de oprijlaan van het 'Slot Zeist', de Nassau-Odijklaan, zijn aan het Broeder- en Zusterplein de gebouwen van de Hernhutters gevestigd. Deze Evangelische Broedergemeente werd in 1727 gesticht door de Duitse Graaf von Zinzendorf.

Deze broederschap bezat een eigen apotheek, in ieder geval sedert 1780. De beherend apothekers kwamen veelal uit Duitsland. Omstreeks 1800 kreeg de geneeskundige van de broederschap de mogelijkheid om de apotheek over te nemen om deze zelf te exploiteren, teneinde beter in zijn onderhoud te kunnen voorzien. Deze combinatie geneesheer-apotheker leverde de broederschap bepaalde voordelen op. Daarom kregen de opvolgers van de geneesheer dezelfde rechten. In 1804 was dat de Duitser Dr. J.C. Kaulfuss uit Neuwied. Het echtpaar Kaulfuss bleef kinderloos. Er werd een tienjarig neefje, Carl Friedrich Kraepelin, in huis genomen en deze werd in de farmacie opgeleid. Hij behaalde in 1822, 26 jaar oud, het apothekersdiploma. Hij kon toen de functie van zijn overleden oom Kaulfuss overnemen. Kraepelin trouwde met Fredericke Holm en ook dit huwelijk bleef kinderloos. Door Kraepelin werd een neefje, Waldemar Cornelis Holm, tot apotheker opgeleid. Deze kreeg in 1855 een leidende functie in de apotheek. In deze apotheek werden veel vruchten-sappen en -stropen afkomstig van fruit van landgoederen in de omgeving van Zeist klaargemaakt. In 1864 werd de vennootschap de 'Fa. Kraepelin & Holm' gesticht. Holm werd directeur en Kraepelin hield zich bezig met laboratoriumwerk, dat leidde tot de ontwikkeling van farmaceutische preparaten die later fabrieksmatig zouden worden bereid, zoals onder meer: Eau de Boto, Quina la Roche, Eikelcacao, Salmiakpastilles en Asthmacigaretten. De firma werd in 1876 door Zijne Majesteit Koning Willem III het predikaat 'hofleverancier' verleend.

Langzamerhand werd de fabriek belangrijker dan de apotheek. Na het overlijden in 1890 van apotheker Holm werd de fabriek voortgezet door Dr. F.H. Holm, een chemicus. De firma Kraepelin & Holm is thans gevestigd te Oosterwolde.

Literatuur: D. van Zanten, Een stukje apothekershistorie uit het dorp Zeist, *Pharm. Weekbl.* 68 (1931) 703-710. Een aanvulling op het artikel van Van Zanten vindt men in het blad van de 'Van de Poll-Stichting Zeist' 12 (1982) 80-83.

H.E.M. de Lange, Egmond aan Zee

TWEE EEUWEN HOMEOPATHIE EN FARMACIE IN NEDERLAND

Als neoclassicistisch reveil bereikte de homeopathische geneeswijze rond 1860 een hoogtepunt in Nederland. Medici - verenigd in de Société Néerlandaise de Médecine Homoeopathique - achtten bij correspondenties tussen ziektesymptomen en reacties van het menselijk lichaam op een stof, die stof geschikt als geneesmiddel voor een patiënt met die symptomen. In het algemeen maakten zij dus een omgekeerd gebruik van de toenmalige

materia medica (een laxans bij diarrhee). De dosering werd aan deze therapievorm aangepast, door één deel van de uitgangsstof te mengen met 99 delen indifferente stof. De werkzaamheid of potentie van een geneesmiddel zou op deze wijze toenemen. Het mengproces geschiedde in ten hoogste 30 fasen en kreeg de naam 'potentiëren'. De middelen voor homeopathisch gebruik bevatten zodoende zeer weinig of geen oorspronkelijke stof en konden daardoor vergeleken met andere geneesmiddelen zeer goedkoop zijn. In de Tweede Kamer toonde baron Mackay zich een voorstander van de homeopathie, omdat de homeopathie beschikte over de 'pharmacopoea pauperrima' (een lijst van goedkope geneesmiddelen voor de ... armsten)! Deze periode werd afgesloten met een poging van de in Nederland werkzame Duitse homeopathische artsen om het recht tot zelf dispensereren te krijgen. Dit werd in 1865 door Thorbecke van de hand gewezen: het voorschrijven en afleveren van medicijnen diende gescheiden te blijven. Inmiddels had een apotheker de uitdaging al beantwoord door zijn collega's een Nederlandse vertaling van Dorvaults homeopathische farmacopee ter beschikking te stellen.

Na 1865 ontwikkelde de homeopathie in Nederland zich tot een empirische therapie waarvan de bloeitijd viel in de jaren 1900 tot 1940. Een artsenvereniging werd opgericht om een wettelijk erkende Nederlandse homeopathische farmacopee te krijgen. Dankzij de apothekers Voorhoeve en Van Dijk (Schwabe), respectievelijk in 1909 en 1910, kreeg Nederland zijn eigen zuiver homeopathische apotheken. Voor de farmacie is van belang dat in de visie van empirici het accent valt op de bereiding van het geneesmiddel: een goede bereiding is voorwaarde voor een optimale werkzaamheid.

In de zestiger jaren van deze eeuw werd in de Nederlandse homeopathie de tendens sterker om psychische verschijnselen op neoplatoonse of symbolistische wijze te verstaan (Freud, Jung). Voor symbolistische artsen is homeopathie een onfeilbare, absolute therapie. Daarbij staat de werking van het geneesmiddel op zichzelf en valt de bereiding weg tegen de werking (het spirituele domineert).

P.B.J. Lanser, Schoonhoven

FARMACIE IN DE ZILVERSTAD SCHOONHOVEN

Gebouwen die nu nog steeds mede het beeld bepalen van wat eens de tiende stemhebbende stad van het gewest Holland was, en nu nog de zilverstad bij uitnemendheid is.

Het carillon, gegoten uit de kanonnen van Olivier van Noort, tinkelt telkenmaal over de stad, over de Lek, over de lage landen rondom.

Apothekers uit vorige eeuwen, met handelingen, die het gezegde 'L'histoire se repète' rechtvaardigen. Wreedheden en barmhartigheden gaan hand in hand. Rampen en voorspoeden eveneens. Op deze plaats aan de Lek hebben meer dan zeven eeuwen mensen geleefd, gestreefd, geleden en gestreden; stervelingen als wij.

Zij hebben niet versaagd, zij hebben, ieder op eigen wijze, dat gedaan, wat zij als hun taak beschouwden, voor stad en vaderland, voor gezin en arbeid. Mogen wij in hun voetsporen treden.

F.A.H. Peeters, Tilburg

BIER IN DE FARMACEUTISCHE RECEPTUUR

Vanaf de zestiende eeuw spelen brandewijn en wijngeest een belangrijke rol in de farmaceutische receptuur en wel op de eerste plaats als hulpstoffen bij de bereiding der vele tincturen en extracten van vooral plantaardige stoffen, maar daarnaast ook in toenemende mate bij die van scheikundige preparaten. De ontwikkeling der distilleertechniek en de krachtige, stimulerende werking die uitging van Paracelsus en diens navolgers zijn hieraan niet vreemd.

Het gebruik van wijn als hulpstof neemt daarentegen geleidelijk af in de vanaf de zeventiende eeuw in onze streken verschijnende dispensatoria. Wèl worden allerlei (combinaties van) plantaardige simplicia op gezette tijden als medicinale wijnen geïntroduceerd, maar na verloop van tijd verlaten zij, meestal als genotmiddel, het artsensijbestand.

Evenzo maken de (vroegere) kruidenboeken gewag van talrijke medicinale bieren, vaak met minder specifieke indicaties dan de overeenkomstige wijnen. De officiële dispensatoria maken evenwel haast nooit melding van dergelijke bieren, of zelfs maar van bier als louter hulpstof.

Op de mogelijke oorzaken hiervan zal nader worden ingegaan, mede in het kader der evolutie van het gebruik van bier als volksdrank.

Aan de hand van enkele typerend geachte werken van Wouter van Lis, een apotheker-bierbrouwer-medicus uit de achttiende eeuw, zal het verschil in gebruik en waardering, inzake medicinale bieren, binnen de officiële en de volksgeneeskunde worden toegelicht.

Literatuur: F.A.H. Peeters, Bier in de pharmaceutische receptuur, *Kring v.d. Gesch. in Benelux*, Bull. nr. 81 (1991) 7-10.

A. de Knecht-Van Eekelen, Malden

FARMACIE IN NEDERLANDSCH OOST-INDIË IN DE TWEDE HELFT VAN DE NEGENTIENDE EEUW

De beoefening van de farmacie in Nederlandsch Oost-Indië kan worden verdeeld in de volgende drie hoofdstukken:

- toepassing van Europese farmaceutische principes door Europese apothekers en artsen, voornamelijk ten behoeve van de gezondheid van de daar wonende Europeanen.
- belangstelling van Europese apothekers en artsen voor inheemse en vooral voor Chinese geneesmiddelen.
- wetenschappelijk onderzoek naar werkzame bestanddelen van inheemse produkten.

Het aantal apothekers in Nederlandsch Oost-Indië was gering. Zij waren voornamelijk gevestigd in Batavia, Soerabaja en Semarang op Java en op Ambon. Op veel plaatsen verzorgde de officier van gezondheid zelf zijn medicijnen. De meeste apothekers beperkten zich tot de eerst genoemde activiteiten. Zij leverden de geliefde kwikpreparaten tegen de koorts, opium tegen de dysenterie en dranken tegen de cholera. Een enkeling schreef een wetenschappelijke publikatie over bijvoorbeeld de chemische analyses van vulkaan- en van bronwater.

De kennis over de toepassing van inheemse geneesmiddelen is in 1885 vastgelegd door Dr. C.L. van der Burg in zijn *Materia Indica*, het derde deel van trilogie *De geneesheer in Nederlandsch-Indië*.

Tot de derde groep van activiteiten hoorde in de eerste plaats de farmacologie rond de kinacultuur, die sinds 1856 op Java was aangelegd. Dit analytische werk werd vanaf 1888 uitgebreid, toen militair apotheker Dr. M. Greshoff opdracht kreeg het farmacologisch onderzoek naar medicinale bestanddelen van inheemse planten op te zetten. Hij kon daartoe een eenvoudig laboratorium inrichten in 's Landsplantentuin te Buitenzorg. Dit initiatief zou gedurende ruim 50 jaar vele belangrijke publikaties over de samenstelling van tropische planten en van inheemse geneesmiddelen opleveren.

M.D. Dicke, Alkmaar

DE HOMEOPATHISCHE POTENTIE VAN HAHNEMANN TOT HEDEN

Vanuit de achtergrond van S. Hahnemann die in 1810 met zijn *Organon der Rationellen Heilkunde* de basis legde voor de homeotherapie, wordt ingegaan op het bereiden van de homeopathische potentie. Zowel de invloed in Duitsland als later in Frankrijk komt aan bod, alwaar de zogenaamde LM-potenties zijn ontwikkeld. Leerlingen van Hahnemann, maar ook anderen, bedachten iets gewijzigde potentieermethoden zoals de éénglas potentieermethode volgens Korsakoff.

Later, in de bloeiperiode van de Amerikaanse homeopathie rond 1900, ontstonden wat gewijzigde inzichten over de bereiding van een potentie. Namen als Jenichen, die de nadruk op het schudden zelf legde, en Fincke, die het verdunnen essentiëler vond, spelen een rol bij de ontwikkeling van de zogenaamde Skinnerpotentieermachine.

Na de Amerikaanse periode is er een uit elkaar groeien in Europa wat betreft de potentiekeuze. Met name in Duitsland wordt de D-potentie gebruikt, terwijl in Frankrijk en Engeland de C-potentie een eerste keus is. En dan is het toch weer een Amerikaan, namelijk de apotheker M. Quinn, die geheel volgens de oorspronkelijke inzichten van Hahnemann een geautomatiseerde schudmachine volgens het successieprincipe heeft ontwikkeld. Deze machine past goed in de ontwikkeling van machines die door VSM-Geneesmiddelen worden gebruikt in de range van 5 ml, 500 ml, 2 liter en tenslotte 10 liter. Ook in België worden door een apotheker schudmachines ontwikkeld, berustend op het doorstroomprincipe van Fincke en Skinner en deels op het successieprincipe van Hahnemann.

Op dit moment wordt bij VSM gewerkt aan een onderzoeksproject om al die verschillende werkwijzen te kunnen beoordelen. Op grond hiervan zal in de toekomst meer rationeel gekozen kunnen worden voor de wijze van potentiëren.

Literatuur: M.D. Dicke, Zin en onzin rond de bereiding van hoogpotenties, *T. Homoeopathie* 99 (1988) nr. 3, 3-7; M.D. Dicke en J.L. Fontein, Homeopathie en de farmacie, *Pharm. Weekbl.* 115 (1980) 1175-1189.

H.L. Houtzager, Delft

BOERHAAVE EN DE LEIDSE KRUIDTUIN

Gedurende vele jaren was Herman Boerhaave (1668-1738), mede door het grote aantal leeropdrachten dat hij had, een toonaangevende figuur in de medische faculteit in Leiden.

De wijze waarop hij het klinisch onderwijs verzorgde had tot gevolg dat er een grote toeloop was van binnen- en buitenlandse studenten. Na zes jaar gewacht te hebben op het vrijkomen van een hoogleraarspost in de medische faculteit werd Boerhaave in 1709 tenslotte benoemd tot hoogleraar in de plantkunde hetgeen impliceerde dat hij ook het directoraat over de hortus botanicus kreeg.

Nagenoeg onbekend met dit onderdeel van het medisch onderwijs heeft Boerhaave zich door zelfstudie de eerste jaren van zijn professoraat de kennis der plantkunde eigen gemaakt.

In 1710 verscheen reeds zijn *Index Plantarum*, gevolgd door de *Index alter Plantarum* in 1720. In de tien jaren die tussen deze twee uitgaven liggen nam het aantal planten in de Leidse kruidtuin aanzienlijk toe: van ca. 3700 in 1710 tot 5846 in 1719. Deze toename was voornamelijk het gevolg van de vele zaden, bollen en planten, die Boerhaave vanuit de hele wereld kreeg toegezonden.

Onder de vele correspondenten van Boerhaave treffen we veel botanici aan. Nader wordt ingegaan op Boerhaave's contacten met Italiaanse botanici en op zijn briefwisseling met zijn oud-leerling Johannes Baptista Bassand in Oostenrijk.

Literatuur: H.L. Houtzager, Boerhaave's correspondentie met Italiaanse botanici, *Acta Belgica Historiae Medicinae* 4 (1991) nr. 3, 120-125.

Soi i Eru - Ika Kaitiaki

G. C. Harwood sculp

Negende Farmaceutisch Historische Dag

Leiden, 24 maart 1990

Deze bijeenkomst had plaats in het gebouw van het Anatomisch Laboratorium in het Boerhaavekwartier van het Leidse Academisch Ziekenhuis. Over onze gastheer, 'Katwijk Farma BV' werden de aanwezigen geïnformeerd; hoe deze fabriek in 1914 is ontstaan uit een bedrijf waar cacaoboterpulp werd geëxtraheerd ter bereiding van coffeïne en theobromine. Een van de sprekers, was Drs. M.J.N. Schuursma, de bijna 92-jarige oud-inspecteur van de Volksgezondheid, die op 12 december zijn 70-jarig apothekers-jubileum vierde. Zijn voordracht heeft grote indruk op de toehoorders gemaakt. De ruim 150 aanwezigen hebben tevens een bezoek gebracht aan het Anatomisch Museum en de speciaal ingerichte fototentoonstelling van gevelstenen, windwijzers en uithangborden op farmaceutisch gebied.

Katwijk farma bv

In het Anatomisch laboratorium van de Rijksuniversiteit Leiden bevindt zich een verzameling preparaten en modellen van het menselijk lichaam, die in een museum zijn bijeengebracht. Van oudsher heeft deze verzameling tot doel gehad de studenten in de geneeskunde een beter inzicht te geven in de bouw van het menselijk lichaam en nog steeds speelt dit museum een belangrijke rol bij het medisch onderwijs. Daarnaast is er een collectie rariteiten en anatomische zeldzaamheden te bewonderen.

Resumés voordrachten negende FHD

M.J. van Geijn, Almelo

FARMACEUTISCHE UITHANGTEKENS

Voordat in 1796 de huisnummering werd ingevoerd werden vele huizen, vooral in de steden, aangeduid met een gevelsteen of uithangbord waarop een afbeelding stond die het herkennen gemakkelijk maakte; de meeste mensen konden immers niet lezen. Deze herkenning was in vele gevallen noodzakelijk voor de plaatsbepaling in de stad, maar het aanbrengen van een uithangteken had ook vaak een reclame-oogmerk.

Terwijl vrijwel alle uithangborden die wij nu tegenkomen van recente datum zijn, zijn er vele oude gevelstenen bewaard gebleven, vooral in Amsterdam en Maastricht, maar ook op het platteland.

Aan de hand van een aantal dia's zult U iets horen over de geschiedenis van de uithangtekens en over de afbeeldingen erop. In dit kader zal ik speciaal aandacht besteden aan de uithangtekens, die verband houden met de farmacie.

M.J.N. Schuurmsma, Ede

TOEN PILLEN NOG EEN VEEL GEBRUIKT GENEESMIDDEL WAREN

Spreker vertelde iets over zijn werkzaamheden tijdens zijn ambtsperiode als Inspecteur van de Volksgezondheid. Zijn loopbaan begon toen hij op 16 december 1920 zijn apothekers-examen deed. Naar aanleiding van zijn 70-jarig apothekers-jubileum, dat in december 1990 werd gevierd, verscheen in het *Pharmaceutisch Weekblad* een interview met hem. Dit jubileum was dan ook zeer uniek. Vooral omdat de 92-jarige jubilaris nog een zeer vitaal man is, die zijn interesse voor 'het vak' bepaald nog niet heeft verloren. Hij begon bij de Keuringsdienst van Waren in Breda, waarvan hij de laatste tien jaar (tot 1936) directeur was. Daarna werd hij, eveneens te Breda, regionaal Inspecteur van de Volksgezondheid 'belast met het toezicht op de wet regelende de uitoefening van de artseneij-bereidkunst, de warenwet en de opiumwet en voorts op de hygiëne van het milieu'. Zijn ambtsgebied besloeg Zeeland, Brabant en Limburg. In 1936 werd hij inspecteur voor Zuid-Holland, standplaats Den Haag. In 1963 werd hij op vijfenzestigjarige leeftijd, na 40 jaar in overheidsdienst te zijn geweest, gepensioneerd.

Op deze 9e FHD te Leiden begon hij zijn lezing aldus: 'In de titel van mijn voordracht is het woord 'pil' gebruikt. Met grote instemming las ik in het *Pharmaceutisch Weekblad* van 3 november 1989 de ontboezeming van Dr. C. van der Zee (Utrecht), die het volgende schrijft: 'Het te pas en te onpas gebruiken van het woord 'pil' voor elke orale vaste toedieningsvorm van een geneesmiddel door voorschrijvers van geneesmiddelen, doet het ergste

vrezen voor hun kennis van de hierin verwerkte actieve stof. Overigens, Dames en Heren, wat denkt U ervan, dat een arts, toen ik hem opbelde, waarom hij heroïne had voorgeschreven, ten antwoord gaf: 'Is dat dan wat anders dan codeïne?'

Aan het einde van zijn lezing haalde hij een in 1946 door hem geschreven artikel aan met de titel: 'De opleiding van den Apotheker'. Hij citeerde hieruit onder meer het volgende: De grondslag voor de opleiding moet zijn:

a) Dat het geneesmiddel voor het voortbestaan van het leven, nooit zo belangrijk is geweest als thans.

b) Dat het contact met den geneeskundige in het belang van de patiënten zo intensief mogelijk moet zijn.

Deze opmerkingen van 45 jaar geleden hebben thans nog niets aan belang ingeboet.

Literatuur: E.J. Boer, M.J.N. Schuursma (92): 70 jaar farmacie en milieu, *Pharm. Weekbl.* 125 (1990) 1347-1351.

W.J. Mulder, Leiden

HET ANATOMISCH KABINET

De geschiedenis van het Anatomisch Kabinet gaat terug tot vlak na de stichting van de Leidse Universiteit in 1575. Het is ontstaan als een Rariteitenkabinet waarin naast menselijke en dierlijke skeletten, onder meer ook ethnologia en natuurhistorische preparaten werden verzameld. Later is het kabinet uitgegroeid tot een niet onbelangrijke onderzoeks- en onderwijsverzameling. In deze bijdrage wordt ingegaan op de oudere inventarissen en het ontstaan van de verschillende collecties die aanvankelijk uit droge preparaten bestonden, maar later werden aangevuld met preparaten welke op alcohol werden bewaard. Voorts wordt aandacht besteed aan conserveringstechnieken in het algemeen en aan methoden om bijvoorbeeld bloed- en lymfevaten zichtbaar te maken.

Literatuur: W.J. Mulder (ed.), *Gids voor het Museum van het Anatomisch Laboratorium van de Rijksuniversiteit Leiden*. Leiden, 1984.

J.L. Meerburg, Katwijk

75 JAAR FARMACEUTISCHE INDUSTRIE IN KATWIJK

De 'Naamlooze Vennootschap Sociëteit voor Chemische Industrie te Katwijk' zal de huidige generatie apothekers onbekend in de oren klinken. Toch is deze onderneming, momenteel 'BV Chemische Industrie Katwijk' genaamd, de moeder van de meer bekende dochters Katwijk Farma BV, Katwijk Chemie BV en Sameko Farma BV.

Begonnen in 1914 als een extractiefabriek van cacaobonenpulp (coffeïne en theobromine), heeft het bedrijf zich ontwikkeld tot zowel een moderne grondstoffenproducent, als tot een fabrikant van hoogwaardige specialités en generieke producten.

J. Steendijk-Kuypers, Utrecht

DE HISTORIE VAN DE PAPINIAANSE POT VAN 1687 TOT HEDEN

De geschiedenis van de papiniaanse pot kent een drietal interessante aspecten.

In de eerste plaats de kennismaking met de uitvinder Denis Papin (1647-1712), een medicus uit Blois, die door zijn connecties met Huygens, Boyle en Leibniz op een zeer wetenschappelijk niveau zijn natuurkundige experimenten verrichtte.

In de praktische toepassing van het apparaat, waarin onder hoge druk uit botten van slachtafval voedsel werd bereid voor de armen, komt men op het terrein van de zeventiende-eeuwse sociale zorg. In Nederland propageerde Van Marum in de eerste helft van de negentiende eeuw het gebruik van de papiniaanse pot om daarmee op voordelige wijze in de voedselvoorziening van Godshuizen en armeninstellingen te voorzien.

Wetenschappelijk beschouwd heeft de uitvinding van Papin in belangrijke mate bijgedragen tot de experimentele voedingsfysiologie, zoals die omstreeks 1800 in Parijs onder meer door Magendie werd bedreven.

Het principe vindt men nog terug in de autoclaaf en de snelkookpan, terwijl de genoemde toepassing bij de armenzorg op culinair gebied voortleeft in diverse recepten, onder andere van de Franse uiensoep.

Literatuur: J. Steendijk-Kuypers, Denis Papin (1647-1712) en de Papiniaanse Pot, *Voeding* 46 (1985) 48-63.

A.M.G. Rutten, Eindhoven

VAN MEESTERWINKEL TOT BOTICA. DRIE EEUWEN FARMACIE OP DE NEDERLANDSE ANTILLEN

Na de verovering van Curaçao door de Hollanders in 1634 werd al spoedig een begin gemaakt met de bouw van een militair hospitaal in fort Amsterdam. Evenals de Oostindische Compagnie omstreeks 1640 in Casteel Batavia kon beschikken over een chirurgijnswinkel of 'Medicinale Winckel', kreeg Curaçao bij genoemd hospitaal een apotheek die in de archieven van de Westindische Compagnie (WIC) als 'Meesterwinkel' of 'Meesterswinkel' wordt aangeduid.

Het bestaan ervan wordt pas duidelijk als Curaçao het centrum wordt van de slavenhandel en medicinae doctoren worden aangesteld, zowel voor de verzorging van de dienaren der WIC als de slaven, waarbij ze tevens belast worden met het beheer van de meesterwinkel (ca. 1670). Later wordt de taak van de doctoren overgenomen door chirurgijns.

De benodigde geneesmiddelen voor de meesterwinkel werden vanuit Amsterdam verscheept. Voorschriftenboeken en farmacopeeën, in de Republiek der Verenigde Nederlanden in gebruik, gingen de leidraad vormen op Curaçao en het geneesmiddelassortiment droeg een duidelijke Hollandse signatuur.

De aanwezigheid van een apotheker op Curaçao worden we pas in 1779 gewaar uit een overheidsbepaling en tegen het einde van de tweede WIC heeft zich daar een Venezolaanse farmaceut gevestigd als civiel apotheker.

De negentiende eeuw geeft op Curaçao een aanmerkelijke groei te zien van het aantal openbare apotheken. Het zijn voornamelijk uit 's Landsdienst getreden chirurgijns die zich als civiel apotheker vestigen. Overheidsbepalingen uit 1829, 1841 en 1872 regelen dan de

uitoefening van de artsnijmengkunst. Medio negentiende eeuw gaan ook de militaire apothekers een rol spelen: in het Landshospitaal, bij de keuring van waren en bij de opleiding van apothekers.

Het merendeel van de apothekers die tegen het einde van de negentiende eeuw een openbare apotheek - aldaar botica genoemd - bezaten, blijken hun bevoegdheid te hebben verkregen na het afleggen van een examen voor de Geneeskundige Raad op Curaçao. Op de overige eilanden van de Nederlandse Antillen kende men in de negentiende eeuw geen civiele apotheken. Daar oefenden Landschirurgijns de genees- en heelkunde uit en fungeerden zij tevens als apotheker.

Literatuur: A.M.G. Rutten, *Apothekers en Chirurgijns. Gezondheidszorg op de Benedenwindse Eilanden van de Nederlandse Antillen in de Negentiende Eeuw*. Maastricht, 1989. (Dissertatie Leiden); A.G.M. Rutten, Van Meesterwinkel tot Botica, *Pharm. Weekbl.* 126 (1991) 344-349.

ROUSSEL

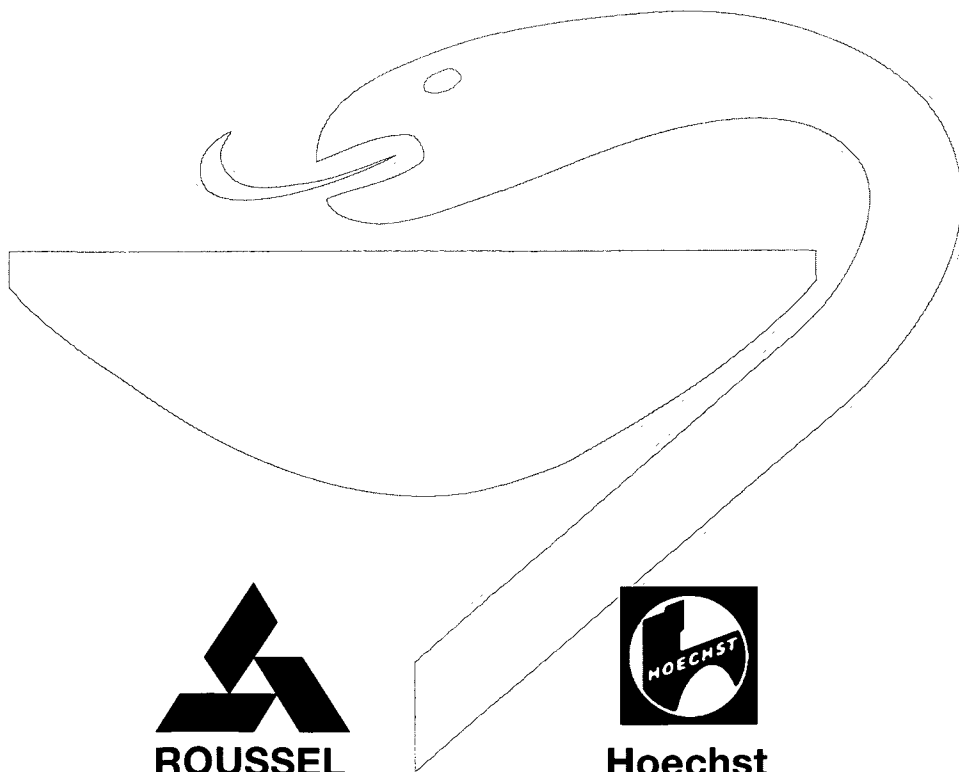
AU COEUR DE LA SANTE

Roussel B.V., Postbus 100, 3870 CC Hoevelaken
Tel. 03495 - 33911

Tiende Farmaceutisch Historische Dag

Ede, 6 april 1991

De twee innoverende farmaceutische bedrijven Hoechst en Roussel traden tijdens deze 10de FHD als gastheren op. Een 120-tal deelnemers konden terugzien op een uitermate geslaagde dag, die plaats vond in congrescentrum 'De Reehorst' te Ede.

Stichting Medisch Farmaceutisch Museum

Koornmarkt 64 – 2611 EJ Delft

Het Bestuur van de Stichting bestaat uit:

B.K.P. Griffioen, arts	voorzitter
Dr H.L. Houtzager	vice-voorzitter
M. van Noort	secretaris
Mw. M.C.M. Griffioen	penningmeester
Dr M.A. Verschuyl	bibliothecaris

Correspondentie adres:

Meermanstraat 158, 2614 AN Delft,
telefoon 015-134888.

Dr. B.K.P. Griffioen uit Delft hield een voordracht over zijn verzameling microscopen. De spreker maakte tevens bekend dat Delft sinds kort een medisch-farmaceutisch museum herbergt. Zijn verzameling microscopen en medische apparatuur alsmede de collectie farmaceutische oudheden, verzameld door zijn zuster, zijn ondergebracht in de 'Stichting Medisch Farmaceutisch Museum De Griffioen'. Doelstelling van deze Stichting is dit medisch-farmaceutisch erfgoed voor de ondergang te behoeden, uit te breiden door schenkingen of het in bruikleen geven van voorwerpen, en het bezit in stand te houden door conserveren en restaureren. De verzameling is tentoongesteld in een deel van een monumentaal grachtenpand dat dateert uit 1545.

De expositie van oude microscopen uit de verzameling van Dr. Griffioen trok veel belangstelling.

Resumés voordrachten tiende FHD

M.H. Mignot, Amsterdam

HOECHST PHARMA: FARMA INNOVATIE VAN DE JAREN TACHTIG EN NEGENTIG

Innovatie heeft altijd aan de basis gelegen van het bestaansrecht alsmede aan het succes van de farmaceutische industrie.

Zoals ten aanzien van antibiotica, ontdekt in de jaren twintig, voor het eerst op de markt gebracht tijdens de tweede wereldoorlog en verder ontwikkeld in de jaren zestig, hebben er ook op andere terreinen innovatieve ontwikkelingen plaatsgevonden.

Op het gebied van de psychofarmaca heeft de ontwikkeling vanaf de eeuwwisseling gelopen van de ontdekking van barbituraten, reserpine tot en met anti-histaminica, waarvan de belangrijkste, chloorpromazine, gebruikt in de psychiatrische kliniek in de vijftiger jaren. In het volgende decennium werd diazepam, een van de bekendste sedativa, op de markt gebracht.

Op het terrein van de cardiologie werd een doorbraak bereikt toen in de jaren vijftig het besef van alpha- en met name bèta-receptoren door begon te breken. In 1960 had de huisarts dan ook de beschikking over antihypertensiva waarvan de bekendste alpha-methyl DOPA is. De eerst bekende bètablokker was Inderal van ICI (1964).

Hiernaast is in de cardiologie vanaf de jaren zestig steeds meer de behandeling van hyperliproteinemieën van belang geworden. ICI was de eerste met de ontwikkeling van Clofibraat in de jaren zestig. Vooral Merck Sharp & Dohme waren op dit terrein actief met de ontwikkeling van cholestyramine (1969) en lovastatine (1988).

Lang is gezocht naar middelen die virale infecties kunnen beïnvloeden. In de jaren zestig werd het AZT (azidothymidine) ontwikkeld, dat bij virale infecties, met name in de beginfase, effectief kan zijn. Dit AZT is hierna mede gebruikt bij experimenteel kankeronderzoek, om het al dan niet in combinatie met inteferon te gebruiken bij de afweer tegen maligniteiten. Eveneens bij de explosie van de AIDS-epidemie is het AZT weer in de belangstelling gekomen.

Eind jaren tachtig en begin negentig heeft bij Hoechst Pharma ook een zeer interessante, innovatieve ontwikkeling plaatsgevonden. In deze periode werd het busereline ontwikkeld: een LHRH-analoog die op centraal niveau de hypothalame/hypofysaire/gonadale as op zeer elegante wijze kan beïnvloeden. Bij kortdurend gebruik stimuleert busereline de gonadale as, terwijl bij langduriger gebruik er een onderdrukking kan plaatsvinden. Op deze wijze wordt busereline gebruikt bij zowel infertiliteit als bij de behandeling van geslachtshormoon-afhankelijke tumoren.

Het moge duidelijk zijn dat de innovatie telkens weer de basis moet zijn voor het medische succes en uiteindelijk ook voor de overleving in de jaren negentig van het farmaceutisch bedrijf.

B.K.P. Griffioen, Delft

VAN LEEUWENHOEK TOT LEITZ

Drie eeuwen een blik in de wereld van het kleine door het oog van het grote.

In de zeventiende eeuw verwierf de Delftse stadhuisbode Antonie van Leeuwenhoek met zijn zelfgemaakte microscoopjes een grote faam in de wetenschappelijke wereld. Deze ogenschijnlijk onooglijke instrumentjes waren een technisch zeer vernuftige uitvinding. Met zijn eigenhandig geslepen lezen wist hij zelfs vergrotingen tot 250 maal te bereiken. Na hem hebben in verschillende landen diverse instrumentmakers bijgedragen aan de ontwikkeling van de microscoop. Toen in de negentiende eeuw de bacteriën en hun pathogene werking werden ontdekt, ontstond de behoefte aan gericht wetenschappelijk onderzoek, met daaraan gekoppeld een grote behoefte aan goede microscopen. Gelijktijdig kwam de theoretische berekening in de plaats van de empirie. Zo wist Ernst Abbe op mathematische wijze de kwaliteit van lenzen belangrijk te verbeteren. Ofschoon Japanse instrumenten na de tweede wereldoorlog de markt hebben veroverd, zijn de microscoopnamen uit het vooroorlogse Duitsland niet in de vergetelheid geraakt. Aan de hand van een serie dia's wordt de ontwikkeling van de microscoop in beeld gebracht.

M.A.W. Algera-van der Schaaf, Stolwijk

HOE NEDERLAND EEN KINA-NATIE WERD

Op last van de Nederlandse regering werden in 1854 kinaplanten en -zaden uit Zuid-Amerika naar Nederlands-Indië overgebracht. Deze gebeurtenis heeft een belangrijke impuls aan de wetenschappelijke en economische ontwikkeling van Nederland gegeven, vooral aan de farmacie en de farmacognosie. Deze ontwikkeling is reeds lang geïntegreerd in onze maatschappij.

Enkele achtergronden en overwegingen die leidden tot dit Nederlandse initiatief en de succesvolle expeditie in Peru van J.C. Hasskari, uitmondend in het overbrengen van de kina naar Java, worden besproken. Tot slot het onwaarschijnlijke toeval waardoor Nederland werkelijk tot een kina-natie kon uitgroeien: de aanschaf van de kinazaden van Charles Ledger.

B. Kruithof, Janssen Pharmaceutica, Tilburg

PROFESSIONALISERING VAN APOTHEKERS EN DROGISTEN

Apothekers en drogisten hebben een gedeelte van hun werkterrein gemeenschappelijk, namelijk de zelfmedicatie. Beide beroepen hebben geprobeerd het monopolie in deze zelfzorg te verwerven. Aan de hand van het proces van professionalisering wordt toegelicht hoe zij daarbij te werk zijn gegaan. Professionalisering wordt daarbij gebruikt volgens de definitie, die Van der Krogt daaraan gaf:

‘Professionalisering is een proces, waarbij leden van een beroepsgroep op collectieve wijze, vooral gebruik makend van hun kennismacht, trachten een collectieve machtspositie te verwerven en/of te verdedigen, met het doel de gebruiks- en ruilwaarde van het beroep te

beheersen.’ (T.P.W.M. van der Krogt, *Professionalisering en collectieve macht* (‘s-Gravenhage: Vuga Uitgeverij, 1981) 94, 131-150).

Bij professionalisering kunnen verschillende strategieën worden gehanteerd:

Kennis en kunde zijn essentieel voor professionalisering. Voor een beroepsgroep is het gunstig om deze beide te beheersen door opleidingen op te zetten of onderwijsprogramma’s op te stellen. De verandering kan ook de aanleiding vormen om het werkkterrein te veranderen of te verbreden.

De **gebruikswaarde** kan vergroot worden door de oplossingen die het beroep biedt goed te ‘verkoppen’ aan de cliënten. Belangrijk voor de gebruikswaarde is het innemen van een centrale positie en de onvervangbaarheid, die versterkt wordt door de externe concurrentie uit te schakelen.

De **ruilwaarde** kan vergroot worden door ervoor te zorgen:

- dat de beroepsgroep autonoom bepaalt op welke wijze het beroep wordt uitgeoefend;
- dat de interne concurrentie beheerst wordt, bijvoorbeeld via een vestigingsbeleid;
- dat er onderhandeld wordt over contraprestaties zoals beloning of winstmarges.

De **collectieve machtspositie** kan versterkt worden door deelname aan of advisering over het (overheids)beleid en door aansluiting bij dominante denkbeelden van de machtselites.

Gemeenschappelijke belangenbehartiging is mogelijk door de oprichting van een beroepsvereniging die de belangenbehartiging van de individuele beroepsbeoefenaar overneemt.

Aan de hand van een aantal voorbeelden wordt toegelicht op welke wijze apothekers en drogisten invulling gaven aan deze strategieën.

J.W. Verburgt, ‘s-Gravenhage

VIER NEDERLANDSE APOTHEKERS IN JAPAN, 1869-1885

In 1843 was China slachtoffer geworden van de Engelse expansiedrift in het Verre Oosten. Het werd gedwongen een vijftal havens open te stellen voor handel, zowel met Engeland als met andere Westerse landen.

De aandacht van de Westerse mogendheden ging zich daarna richten op Japan, dat gedurende ongeveer twee eeuwen vrijwel ieder contact met de overige wereld had verboden. Slechts met de Nederlanders en de Chinezen werden beperkte en nauwkeurig gecontroleerde handelsbetrekkingen onderhouden.

In 1844 trachtte koning Willem II in een persoonlijk schrijven de shogun, de feitelijke machthebber in Japan, te overtuigen van de noodzaak het land voor het verkeer met andere volkeren open te stellen. Tevergeefs. Pas onder grote militaire druk van de Verenigde Staten ging de shogunale regering, de bakufu, er toe over havens open te stellen en vreemdelingen toe te staan zich, met inachtneming van beperkende voorwaarden, in Japan te vestigen. Het is dan 1854.

Verschillende Japanners uit de leidende kringen zagen de noodzaak in om tot ingrijpende hervormingen over te gaan en ‘to copy the foreigners where they are at their best’ en ‘complete our armaments, and so gradually subject the foreigners to our influence...’ (Hotta Masayoshi, lid van de bakufu).

Onder de druk van de omstandigheden begon de bakufu op kleine schaal deskundige hulp van het Westen in te roepen. Zo werd Nederland verzocht een marine-detachement te

zenden om onderricht te geven in nautische en krijgswetenschappen, aan welk verzoek werd voldaan in 1855 en nogmaals in 1857.

Niet alle Japanners waren ingenomen met deze gang van zaken. Onlusten en gewelddadigheden waren het gevolg en bepaalden tenslotte het lot van de shogun en de bakufu. De keizer, tot dan toe slechts formeel regerend, nam de macht in handen, om nota bene in versterkte mate op dezelfde weg voort te gaan. Er werd een begin gemaakt met een totale politieke en maatschappelijke omwenteling, die zich in de kortst mogelijke tijd moest voltrekken. Om zich de kennis van het Westen eigen te maken werden deskundigen op alle mogelijke gebieden in tijdelijke dienst genomen. Tot hen behoorden ook Nederlanders, niet verwonderlijk door de goede betrekkingen tussen beide landen en de goede ervaringen met Nederlandse experts.

Tot de Nederlandse deskundigen die in deze tijd van grote vernieuwingen in Japan werkten, behoorde ook een viertal apothekers. Daarbij doen zich onmiddellijk een aantal vragen voor, zoals: wat trok hen, wat was hun opdracht, van welk kaliber waren zij, voldeden zij en voldeed Japan hen, intrigerende vragen, die een antwoord zoeken.

Literatuur: J.W. Verburgt, *Four Dutch Pharmacists in Japan. 1869-1885*. Den Haag, 1991. (Dissertatie Leiden).

K. Schroots, Hoevelaken

ROUSSEL: AU COEUR DE LA SANTÉ

Via oude wagons van de Oriënt-express naar de TGV, van Pasteur naar Rulide, een moderne behandeling van luchtweginfecties. Tijdens deze tocht vol nostalgie waar Rulide gepresenteerd werd ontstond het contact met de 'Commissie voor de Geschiedenis van de Farmacie'. Het begon in 1920 toen Gaston Roussel, zoon van een dierenarts in Lyon, zijn eerste produkt 'Hemostyl' produceerde. Het serum werd door middel van aderlating uit paarden verkregen en was één van de eerste middelen die massaal werden geproduceerd. De stal begon met acht paarden en binnen een aantal jaren groeide dit uit tot 1500 paarden.

De distributie van het produkt werd goed georganiseerd door de oprichting van een groot aantal opslagplaatsen in alle delen van Frankrijk. Apothekers konden binnen 24 uur bevoorrad worden.

Vanaf 1923 ontstonden er in diverse landen filialen. In 1929 volgde de oprichting van *Usine Chimiques de Laboratoires Français* (UCLAF). Grote therapeutische innovaties volgden elkaar op. Sterogyl in 1928. Hormonen - Gynoestril - in 1932 ontwikkeld door Dr. André Girard, één van de oudste medewerkers van Dr. Gaston.

In de jaren 1940-1945 legt Dr. Gaston de basis voor de *Société Français de Penicillines* (Sofrapen). Jean Claude, de zoon van Gaston, werd in 1946 lid van deze Société. In 1947 overleed Dr. Gaston. De periode van 1946 tot 1960 kenmerkt zich door een mondiale uitbreiding van de vestigingen. 29 oktober 1959 werd Nippon-Roussel gesticht. Het is nu het grootste filiaal van Roussel, waar het medicijnen betreft.

In 1968 stichtte Jean Claude Roussel een gemeenschappelijke holding van Roussel Uclaf met Hoechst. Gezien de werkzaamheden in het verleden, kunnen wij ervan overtuigd zijn dat de innovaties, in de naaste toekomst te verwachten, van grote waarde zullen zijn. Te denken valt hier aan de sectoren hormonen, antibiotica, antihypertensiva, enz. Door grote spreiding van activiteiten is het huidige motto van Roussel: 'Au coeur de la Santé'.

Tenslotte

Na tien jaren farmaceutisch historische dagen is deze jaarlijkse gebeurtenis voor velen met farmaceutisch- en medisch-historische belangstelling nog steeds een interessante 'happening'. Van de ruim 60 gehouden voordrachten zijn er verschillende gepubliceerd. Sommige waren een eerste mededeling over eigen onderzoek dat naderhand zou leiden tot het bewerken van een proefschrift.

De bijeenkomsten hebben stimulerend gewerkt en menigeen ging zich verdiepen in de geschiedenis van de eigen apotheek of die van een bepaald geneesmiddel.

Ondergetekende, lid van de 'Commissie voor de Geschiedenis van de Pharmacie' van de K.N.M.P. heeft zich de afgelopen jaren met veel plezier voor de organisatie van deze dagen ingezet, hierin gestimuleerd door veel positieve reacties.

Zij draagt thans graag de organisatie over aan andere leden van de Commissie, met de gedachte dat deze met nieuwe ideeën gestalte zullen geven aan een tot traditie geworden gebeurtenis.

Henriette A. Bosman-Jelgersma.

Spreekersregister

- Ahlrichs, E.L., 9, 27
Algera-Van der Schaaf, M.A.W., 32, 68
Beukers, H., 17
Bierman, A.I., 27
Bosman-Jelgersma, H. A., 10, 17, 40, 53
Brenninkmeijer, R.F., 47
Dekker, E.V.A., 22
Dicke, M.D., 56
Ernstman, T., 49
Geijn, M.J. van, 61
Go, L.S., 38
Gogelein, A.J.F., 16
Griffioen, B.K.P., 68
Gruting, C.W.D. van, 21
Haan, F.J.E.H., 48
Haneveld, G.T., 23
Houtzager, H.L., 27, 39, 57
Indemans, A.W.M., 46
Jaspers, P.A.Th.M., 10
Knecht-Van Eekelen, A. de, 55
Kreek, F.W. van der, 46
Kruithof, B., 68
Lakwijk-Najoan, J.A.L. van, 37
Lange, H.E.M. de, 53
Lanser, P.B.J., 54
Lieburg, M.J. van, 11
Ligterink, J.A., 15, 21
Meerburg, J.L., 62
Middag-Broekman, J.H.F.F., 34
Mignot, M.H., 67
Mulder, W.J., 62
Os, F.H.L. van, 31
Peeters, F.A.H., 55
Raamsdonk, J.H.A. van, 37
Robinson, W.J., 40
Rooij, H.H. van, 48
Rozemond, A.J.H., 21
Rutten, A.M.G., 63
Schroots, K., 70
Schuursma, M.J.N., 61
Smet, P.A.G.N. de, 22
Snelders, H.A.M., 10
Steendijk-Kuypers, J., 63
Stehouwer, J.H., 31
Sypkens Smit, J.H., 38
Vasbinder, H., 34
Veltheer, W., 33
Venema, F.J. 15
Verburgt, J.W., 69
Wittop Koning, D.A., 9

